

SVENSKA KYRKANS INTERRELIGIÖSA SAMMANHANG

ÖVERSIKT OCH EXEMPEL

PETER LÖÖV ROOS

SAMORDNARE FÖR INTERRELIGIÖSA FRÅGOR

INNEHÅLL

Inledning och sammanhang	3
Bakgrund	5
Lokal nivå – församlingar och pastorat	11
Regional nivå – stift	19
Interreligiösa råd och nätverk	22
TFS: Interreligiös dialog bland unga	26
Internationell nivå	27
Avslutande reflektion	30
Material	32
Bilaga	35

INLEDNING OCH SAMMANHANG

Att vara kyrka i dagens Sverige är att leva och verka i ett självklart mångreligiöst samhälle. Inte bara i de stora städerna utan i hela landet. Som stöd och inspiration i arbetet med att utveckla det interreligiösa arbetet, lokalt och regionalt, i församlingar och på stiftsnivå, beslutade kyrkomötet 2014 om en kartläggning av interreligiösa och interkulturella sammanhang där Svenska kyrkan är aktiv.¹

Kartläggningen har genomförts under ett år, från hösten 2015 till hösten 2016. Den presenteras här i en rapport som ger en översikt över vad som görs i olika former och på olika nivåer: lokalt, regionalt, nationellt och internationellt. Rapporten innehåller också en inventering av användbart och aktuellt material i form av böcker, skrifter, dokument, studiematerial och webbsurser.

Exemplen på vad som görs i församlingar och i stift har identifierats främst med hjälp av stiftshandläggare för religionsmötesfrågor. Stiftshandläggarnas överblick och kunskap är grund för rapporten. Materialet bygger också på besök i olika verksamheter, intervjuer med ansvariga och de olika sammanhangens egna berättelser.

De interreligiösa och interkulturella sammanhangen är i ständig förändring. Rapporten ska inte ses som heltäckande utan just som en översikt, menad att informera och inspirera. Under 2017 kommer rapportens mer kvalitativa innehåll att kompletteras med en kvantitativ enkätundersökning.

BEGREPPEN INTERRELIÖST OCH INTERKULTURELLT

Religioner kan inte mötas, det kan bara människor göra. Möten mellan människor som tillhör olika religiösa traditioner kan kallas inter[mellan]religiösa möten, interreligiös dialog eller religionsdialog. Dialogen behöver inte begränsas till talade ord, den kan också ha olika konstnärliga uttryck, handla om interreligiös samverkan eller praktisk handling, även kallad diapraxis. Vanligaste formen av interreligiös dialog benämns ibland som livets dialog: möten i vardagen, i de liv man lever. Livets dialog vid kaffebordet, på busshållplatsen, i klassrummet, på sjukhuset. I det gemensamma firandet av högtider, i delad glädje och sorg.

Olika kristna, också inom samma samfund, kan ha olika förhållningssätt till andra religioner. Vilket förhåll-

ningssätt som dominerar kan variera med tid och plats. Det är vanligt att tala om tre förhållningssätt, eller religionsteologiska alternativ: exklusivism, inklusivism och pluralism. Förenklat kan de beskrivas så här: Exklusivism innebär att Kristus hålls fram som den enda väg som leder till Gud. Inklusivism lyfter också fram Kristus som Fräl-saren, men menar att Guds nåd finns även i andra religioner. Pluralism ser varje religion som sin egen sanning, med sin egen väg; en form av pluralism menar att målet kanske är gemensamt, en annan att vi kanske har olika mål. Vanligaste förhållningssätt i de större kyrkorna idag är de som varierar mellan mildare uttryck för exklusivism till olika former av inklusivism.²

Mötet med människor av annan tro påverkas av det egna teologiska förhållningssättet. Försvårar eller underlättar ett visst förhållningssätt ett möte som präglas av ömsesidighet, öppenhet och respekt? Det kan vara värt att fundera över. Det egna teologiska förhållningssättet kan också påverkas av mötet, när vi börjar lära känna varandra.

Begreppet interkulturell är också viktigt när vi pratar om interreligiösa möten och dialoger. Religioner är en del av kulturen och påverkas av den. Kultur är inte något av naturen givet utan något vi människor skapar och formas av. Kulturer är i ständig förändring och olika kulturer påverkar varandra. Interkulturalitet handlar om ett medvetet förhållningssätt, om att på ett öppet och respektfullt sätt interagera med andra. Det handlar om en vilja till ömsesidig förståelse. Ibland talar man också, inte minst i EU-sammanhang, om interkulturalitet för att inkludera de som inte ser sig som religiösa eller troende, som i begreppet om ”interreligiös och interkulturell dialog”.

Det handlar då om att skapa ett mer humant och inkluderande Europa, där mångfalden tas tillvara. Denna kartläggning fokuserar på de interreligiösa sammanhangen i medvetenhet om den nära relationen till interkulturella aspekter. Dessa kan sällan helt separeras från varandra, men här är det de interreligiösa sammanhangen som är i fokus.

1 KmSkr 2014:4 Religionsdialog

2 Se *Samm mot sig själv – öppen mot andra. Samtal om religionsteologi i Svenska kyrkan* (2012), sidorna 15–18. För fördjupande och breddat resonemang kring olika religionsteologiska förhållningssätt, se Knitter, Paul F. (2002): *Introducing Theologies of Religions*. Maryknoll: Orbis Books.

Tändande av första chanukkaljuset i Stockholms synagoga 2015. Överrabbinen Ute Steyer tillsammans med shejk Mohammed Muslim Eneborg och prästen Maria Kjellsdotter Rydinger.

BAKGRUND

TEOLOGISK GRUND

Respekt, dialog och öppenhet är viktiga utgångspunkter för Svenska kyrkans möte med människor med annan tro. Hållningen formuleras i Svenska kyrkans styrande dokument och riktlinjer.

KYRKOORDNINGEN

Religionsdialog som en del av kyrkans, församlingens, verksamhet är förankrad i kyrkoordningen. I inledningen till 14 kap., om Svenska kyrkans relationer till andra kyrkor och samfund, talas det om att:

Utifrån kyrkans tro på Gud som skapande, upprättande och livgivande i hela världen, är den vidare ekumeniska kallelsen att verka för kyrkans enhet, mänsklighetens gemenskap och världens helande, samt att söka Guds tilltal i mötet med varje människa oavsett religiös tillhörighet.

Det uttrycker en vidare förståelse av begreppet ekumenik, som kommer från det grekiska ord som betyder ”hela den bebodda världen”, oikoumene.

LÄRONÄMNDEN

Svenska kyrkans läronämnd skrev 2008 i ett yttrande till kyrkomötesmotioner så här om religionsdialog:

Religiösa traditioner har aldrig utvecklats isolerade från varandra utan alltid i samspel med ömsesidig påverkan som följd. Flera motionärer uppmärksammar att Sverige i högre grad än tidigare är ett mångreligiöst samhälle. I mötet med människor av olika tro är det angeläget att vinnlägga sig om kunskap och respekt. Det är utgångspunkten för en konstruktiv, kritisk och självkritisk dialog. Till förutsättningarna för en sådan dialog hör att både beskriva andra så att de känner igen

sig själva, vara medveten om mångfalden inom de olika religionerna och vara villig att dela med sig av det som man själv har funnit.

En sådan dialog är inte bara förenlig med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära, utan även ett sätt att ge uttryck åt denna tro. Det vore märkligt om kristna inte samtalade med andra gudstillbedjare i Sverige.

Sådan dialog kan också leda till gemensam handling – motiverad bl.a. av kallelsen att verka för ”stadens bästa” (Jer 29:7) och uppfattningen om gästfrihet (Hebr 13:2) som en helig plikt. Dessa motiv är gemensamma för många religiösa traditioner. I vissa situationer kan det gemensamma handlandet också innefatta olika former av gemensam bön.³

BISKOPSBREV

I biskopsbrevet *De kyrkliga handlingarna i en mångkulturell kontext* framhålls att kyrkoordningens vistelsebegrepp inte sätter upp några gränser mellan människor med olika religiösa traditioner.⁴ Församlingen har ansvar för alla som bor eller vistas inom dess område. Biskoparna påpekar att i det nya religiösa landskapet kommer en mängd situationer att uppstå som inte kan hanteras med hjälp av detaljerade regler för varje situation. Då kan tre kriterier vara vägledning för till exempel tjänstgörande präst:

1. Konsekvenskriteriet

Konsekvenskriteriet innebär att goda lösningar ska bidra till att göra livet bättre för dem som lösningarna berör. Att göra livet bättre handlar i detta sammanhang om att hjälpa människor att bli ansvariga för sina

³ Läronämndens yttrande 2008:6y Religionsdialog.

⁴ *De kyrkliga handlingarna i mångkulturell kontext. Ett brev från Svenska kyrkans biskopar* (2012).

liv, finna gemenskap och delaktighet och att bygga goda och varaktiga relationer. Detta kriterium motiveras utifrån kärleksbudet.

2. Konfessionskriteriet

Konfessionskriteriet säger att en god lösning inte får strida mot Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

3. Det ekumeniska kriteriet

En god lösning bör ta hänsyn till det ekumeniska samförstånd som uttrycks i *Charta Oecumenica* och SKR:s *Tio tumregler för god ekumenik* – regler som delvis också kan ge vägledning i relationen till andra religioner.⁵

Angående religionsteologin skriver biskoparna:

I denna skrift föreslås en inklusivistisk hållning som den rimliga för vår kyrka, dvs. en hållning som är öppen för att andra religiösa traditioner kan vara vägar till Gud, men samtidigt slår vakt om den kristna trons särart.⁶

Andra religioner kan vara boningar för den heliga Anden, men det finns uttryck för religion som är livsfientligt och förtryckande. Allt är inte lika bra. Biskoparna ger exempel:

Till de förtryckande uttryck som kan aktualiseras i samband med kyrkliga handlingar hör en patriarkal syn på förhållandet mellan könen och den hederskultur som ibland följer med denna. Det är viktigt att inse att detta är kulturella förställningar som finns inom såväl kristendom som islam liksom i andra religiösa traditioner.⁷

När det gäller att möta människor av annan tro i samtal och i gudstjänst lyfter biskoparna fram att:

Vi kan utan rädsla välsigna det som är livsbefrämjande och bejaka den bön som andra bär fram. När människor kommer till kyrkan och ber om Guds välsignelse, behöver vi inte fråga om religiös tillhörighet utan ger vidare den välsignelse som vi själva fått ta emot. När någon från en annan tradition vill välsigna, tar vi med tacksamhet emot den välsignelse som kommer från alla goda gåvors Givare.⁸

BORGÅGEMENSKAPENS RIKTLINJER

Respekt och solidaritet med människor av annan tro är viktigt, det råder det en bred ekumenisk enighet om. I *Borgågemenskapens Riktlinjer för möten med andra*

religioner anges tolv aspekter som kristna bör beakta. Den första handlar om att bygga ett varaktigt tillitsförhållande:

Vår tro vittnar om det centrala i ömsesidiga, varaktiga åtaganden gentemot varandra som ett sätt att bygga stabila och tillitsfulla relationer. I möten med människor av annan tro kan ingenting ersätta den tålmodiga, omsorgsfulla och tidskrävande process det innebär att lära känna de andra, vinna deras respekt och bli deras vänner. Vi har funnit att det är i relationer av detta slag, uppbyggda under många år, som dialogen blir autentisk, ett ärligt sökande efter sanningen kan äga rum och svåra frågor kan behandlas.⁹

GUDS VÄGAR

Guds vägar antogs av kyrkomötet 2001 och uttrycker Svenska kyrkans officiella hållning i kristen-judisk dialog. Centralt i dokumentet är avståndstagandet från ersättningsteologi och från antisemitism:

Tron på det nya förbundet och dess löften inbegriper *inte* slutsatsen att Gud upphävt förbundet med det judiska folket.¹⁰

Vi tar avstånd från varje form av antisemitism. Vi måste lära av historien och avvisa försöken att förneka den illgärning som utfördes i det kristna Europas mitt och från tendenser att förringa betydelsen av det som skedde. I vår kyrka vill vi arbeta för att få bort sådant som kan tolkas som antisemitism eller förakt för det judiska folket och försvara dess rätt till sin historia, sin tro och sina seder.¹¹

Dokumentet tar upp många teologiska frågor och har relevans också för förhållandet till andra religiösa traditioner:

Djupast sett rymmer alla religioner något hemlighetsfullt, vars innersta väsen ingen kan uttröna. Kanske är insikten om detta viktigare för all dialog än ambitionen att söka kartlägga vari skillnader och likheter består. När stolthet över den egna traditionen kombineras med ödmjukhet inför både det egna och andras arv, kan ett verkligt samtal börja.¹²

⁵ *De kyrkliga handlingarna i mångkulturell kontext. Ett brev från Svenska kyrkans biskopar* (2012), sidorna 27–28.

⁶ *De kyrkliga handlingarna i mångkulturell kontext. Ett brev från Svenska kyrkans biskopar* (2012), sidan 22.

⁷ *De kyrkliga handlingarna i mångkulturell kontext. Ett brev från Svenska kyrkans biskopar* (2012), sidan 23.

⁸ *De kyrkliga handlingarna i mångkulturell kontext. Ett brev från Svenska kyrkans biskopar* (2012), sidan 24. (punkt 10 i *Tio utgångspunkter för religionsteologisk reflektion och pastoralt handlande*).

⁹ *Riktlinjer för möten med andra kyrkor inom Borgågemenskapen* (2003) i *Religionsmöte. Ekumeniska dokument* (Sveriges kristna råd, 2006), sidan 52.

¹⁰ *Guds vägar. Judendom och kristendom* (Svenska kyrkan, 2002), sidan 5.

¹¹ Uttalande av Svenska kyrkans biskopsmöte i maj 1995 med anledning av femtioårsminnet av andra världskrigets slut i Europa. I *Guds vägar. Judendom och kristendom* (Svenska kyrkan, 2002), sidan 6.

¹² *Guds vägar. Judendom och kristendom* (Svenska kyrkan, 2002), sidan 11.

Domprosten i Uppsala Annika Anderbrand och Stormuftin av Bosnien och Herzegovina Hussein Kavazovic stannar till inför "judesuggan", en antijudisk skulptur från medeltiden. Under skulpturen finns en plakett med ett avståndstagande från antijudiska föreställningar. Stormuftin kommenterar med stort allvar: "Ni har lärt er av era misstag". 2015.

Guds vägar är tänkt som ett inomkyrkligt samtalsdokument, för fortsatt bearbetning och reflektion av frågorna. I förordet skriver dåvarande ärkebiskop KG Hammar:

Kyrkornas delaktighet i och ansvar för antisemitism kan och skall inte skylas över. Vi behöver öka vår insikt och medvetenhet om hur olika kristna trostraditioner – ibland öppet och tydligt, och ofta mer subtilt – medverkat till så mycket lidande. Det är denna problematik som dokumentet *Guds vägar* vill hjälpa oss att bearbeta. [- -] I möten med människor av annan tro behöver vi själva reflektera över hur vi handlar i ett sådant möte och hur vi ser på den andra människan och hennes tro. All ärligt menad dialog måste vila på en väl genomreflekterad självförståelse. [- -] Jag hoppas att detta dokument skall underlätta och fördjupa många ärliga och öppna samtal om Guds vägar.¹³

SANN MOT SIG SJÄLV – ÖPPEN MOT ANDRA

Boken *Sann mot sig själv – öppen mot andra* publicerades 2012 och är framtagen av Svenska kyrkans teologiska kommitté på uppdrag av kyrkostyrelsen. Den är avsedd för samtal och reflektion men är också ett religionsteologiskt dokument med särskild inriktning på islam. Även frågor kring religion och mänskliga rättigheter tas upp.

Kajsa Ahlstrand, professor i missionsvetenskap, kan i sitt kapitel sägas lägga en grund för religionsteologi i Svenska kyrkan:

Att uppskatta det goda som finns i andra religioner betyder inte att ge upp den egna tron. Tvärtom är det ofta just i mötet med människor som följer andra religioner som den egna tron fördjupas och vi kan upptäcka nya sätt att uttrycka kristna insikter. Samtidigt är det viktigt att vara medveten om ett arv av kristen teologisk arrogans som ofta sammansmält med politisk och militär dominans.

Man brukar tala om ”teologi efter Auschwitz”; det innebär både den svåra frågan hur det är möjligt att förena tron på en god Gud med Förintelsens verklighet, och Förintelsens konsekvenser för kristen teologi i förhållande till judar och judendom. Liknande hegemoniska anspråk från kristen sida har nästan alla religioner upplevt. [- -]

Moraliskt reflekterande människor i vårt samhälle förespråkar tolerans, respekt, mångfald och religionsfrihet. Detta uttrycks i lagstiftning, läroplaner, mångfaldspolicies i olika företag etc. Det är bara extrema politiska grupperingar som motsätter sig ett samhälle där tolerans och religiös mångfald är ideal. Får en mångfaldspolitik av detta slag också teologiska konsekvenser? Vi kan konstatera att sådana konsekvenser

¹³ *Guds vägar. Judendom och kristendom* (Svenska kyrkan, 2002), sidan 3.

redan har visat sig. Svenska kyrkan gav upp många av sina monopolanspråk under 1800-talets andra hälft och ingen ansvarig teolog önskar idag den tid tillbaka då konventikelplakatet begränsade människors möjligheter att samlas till gudstjänst utanför kyrkoherdens kontroll. Den teologi som räknade med Guds straff över det folk som inte följer Guds lagar (såsom de uppenbarats i Bibeln och uttolkats av kyrkans ledare) är inte längre för handen i Svenska kyrkan.

Vi kan utan att sväva på målet säga att Svenska kyrkan önskar verka i ett samhälle som karaktäriseras av demokrati, tolerans och religionsfrihet. Alla ”maktkyrkor” i Europa har haft liknande problem och har (om än ofta motvilligt) accepterat religiös mångfald. Svenska kyrkans religionsteologi bör ge uttryck för uppskattning av mångfald och värden i andra religioner, men det innebär inte att vi ger upp det som vi uppfattar som omistligt i vår egen tradition.¹⁴

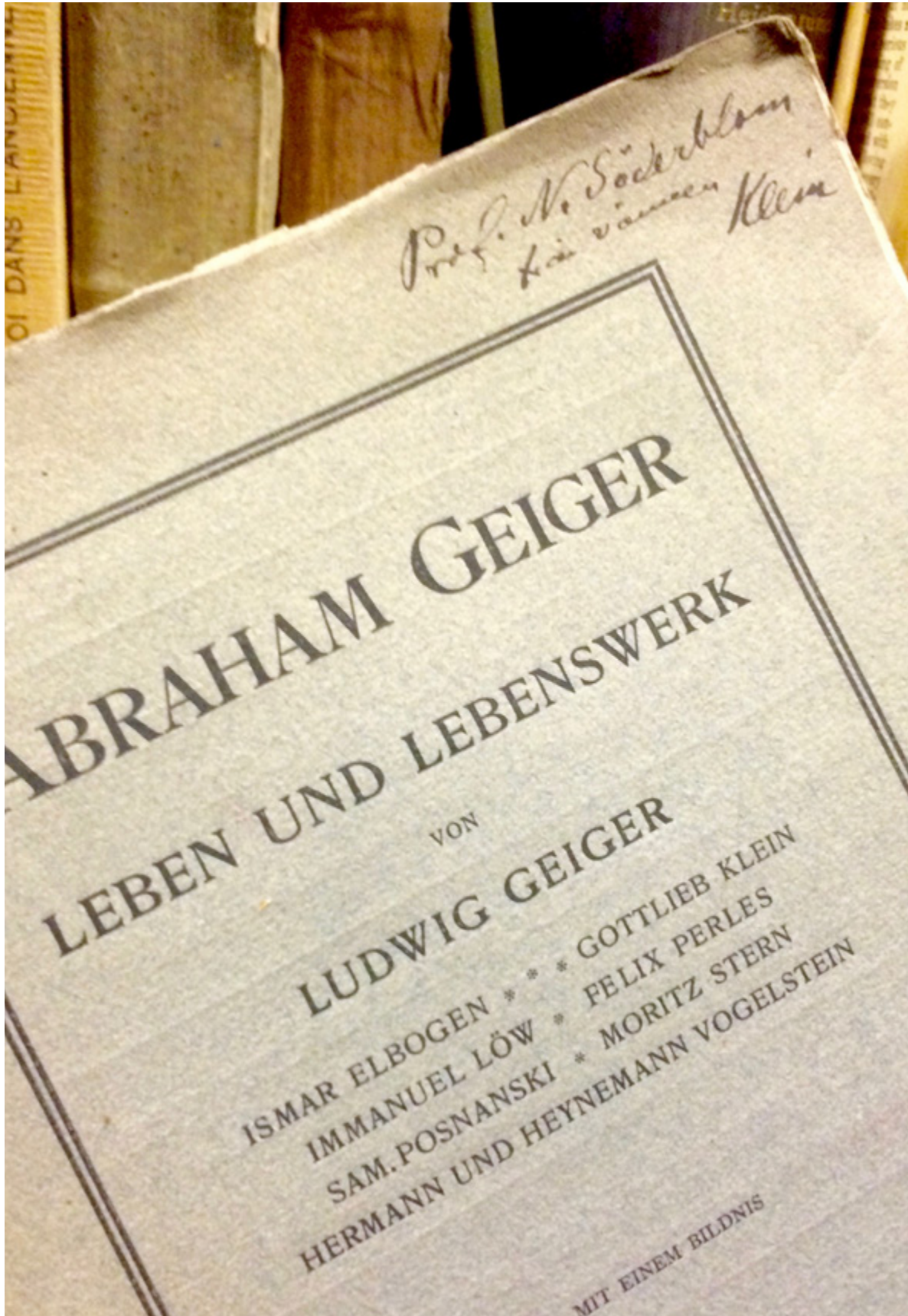
Sann mot sig själv – öppen mot andra innehåller också en studiehandledning med samtalsfrågor som tagits fram av studieförbundet Sensus.

HISTORISK BAKGRUND

Uppskattning av mångfald och värden i andra religioner har, som noteras i *Sann mot sig själv – öppen mot andra*, inte alltid präglat kyrkans förhållningssätt. Sverige var under lång tid i religiöst hänseende ett av Europas mest likriktade länder. Vid Uppsala möte 1593 bestämdes att alla i riket måste tillhöra den evangelisk-lutherska tron. Det gällde också den samiska ursprungsbefolkningen. Uttryck för traditionell samisk religiositet var inte tillåtna. Att påträffas med en nejdtrumma kunde ge dödsstraff. 1686 års kyrkolag stadgade att ”Judar, Turkar, Morianer och Hedningar, som här i Rikjet inkomma, skola undervijas om vår rätta Lära och befordras till Doop och Christendom.” En bit in på 1700-talet började det här försiktigt mjukas upp och Sverige kom gradvis att rymma uttryck för religiös mångfald, men vad vi i dag menar med religionsfrihet infördes inte förrän 1952. Det är historisk närtid.

Samtidigt finns det också från enhetssamhällets tid exempel på övertygelsen att vi har mycket att lära av varandra över religionsgränser. Tor Andræ (1885–1947), som blev biskop i Linköping 1935, ägnade en stor del av sitt liv åt sufismen, den mystiska traditionen i islam. Andræ översatte flera av mystikerna och gav viktiga bidrag till förståelsen av islam, inte bara i Sverige. Nathan Söderblom (1866–1931) är främst känd för sitt banbrytande ekumeniska arbete som ärkebiskop. Mindre känt är hans många teologiska samtal och med åren allt djupare

¹⁴ *Sann mot sig själv – öppen mot andra. Samtal om religionsteologi i Svenska kyrkan* (2012), sidorna 13–14.

"Prof. N. Söderblom från vännen Klein." Rabbinen Gottlieb Kleins dedikation i en bok från 1910. Finns i ärkebiskopsgårdens bibliotek.

vänskap med överrabbinen i Stockholm, Gottlieb Klein (1852–1914). De kom att lära och inspireras av varandra i teologiska frågor. En påminnelse om hur viktigt det är att bygga relationer för att dialogen ska djupna. Brevväxlade gjorde de flitigt. I ett brev från 1903 skrev Söderblom till Klein: ”Käre vän o rabbin! Hjärtligt tack för sist! Det var både uppbyggande o uppvärmande. I hvad då sades på Anglais var mer religion än i hela samvaron dagen förut med biskoparna”.¹⁵

För Söderblom kom Kleins inifrånkunskap om judendomen att betyda mycket för hans egen förståelse av kristendomen. Deras förtroendefulla teologiska samtal med varandra fördjupade den förståelsen.

Det var i en tid när antisemitismen var utbredd, också i Sverige. Stämningarna märktes inte minst i den tidens massmedier. Judarna – som inte var fler än kanske 4 000 i landet – beskyldes för allt möjligt ont, framställdes ofta i form av nidsbilder och beskrevs inte sällan som ”osvenska”. Inom teologin och i predikningar i kyrkor var det vanligt att judisk tro schabloniserades och nedvärderades.

Söderblom och Klein var engagerade i olika initiativ för religionsdialog och brobyggande. Båda var övertygade om att religioner kunde vara verktyg för fred och försoning och att man behövde samverka, för mänsklighetens skull. Det religionsvetenskapliga sällskap som de var med och bildade 1906, och som genom åren kommit att intressera många präster, är fortfarande verksamt.¹⁶ Föredrags-hållare vid sällskapets årsmöte 2016 var Ute Steyer, Sveriges första kvinnliga överrabbin.

Mer organiserat interreligiöst samarbete har funnits i Sverige sedan 1970-talet med judar och sedan 1980-talet med muslimer. Men omfattningen var begränsad och det var först på 1990-talet som det på allvar började komma igång.

I maj 1992 hölls bön för fred i det forna Jugoslavien i Sveriges domkyrkor. I Lunds stift kom det att leda till skapandet av det interreligiösa Nätverket för tro och tolerans. ”Vi tyckte det var tokigt att vi skulle be själva och inbjöd bland andra serbiska ortodoxa och muslimer. Efter det fortsatte vi att träffas och i september samma år hade vi en interreligiös bönevaka för fred i Balkan”, berättar prästen Anna Karin Hammar.¹⁷

Kyrkomötet initierade 1995 det fleråriga projektet Kunskapsutveckling för mötet med islam, också kallat Svenska kyrkans islamprojekt. Bakgrunden var att det, inte minst på grund av Balkankriget, i allt fler kommuner fanns invånare med muslimsk bakgrund. Det ställde församlingar inför nya teologiska, pastorala och sociala utmaningar, som islamprojektet ville möta.

Uppemot 100 000 svenskar har bosniskt ursprung. I oktober 2015 besökte stormuftin av Bosnien och Herzegovina Hussein Kavazovic några av deras församlingar. Stormuftin träffade även ärkebiskop Antje Jackelén i ärkebiskopsgården. I bakgrunden syns Nathan Söderbloms porträtt.

¹⁵ Brev från Nathan Söderblom till Gottlieb Klein daterat 3/11 1903 i Gävle. Förvaras i Uppsala universitetsbiblioteks handskriftssamling.

¹⁶ <http://www.religionsvetenskapligasallskapet.se/>

¹⁷ *Muslimska grannar. Svenska kyrkan möter islam* (1997), sidan 88.

LOKAL NIVÅ – FÖRSAMLINGAR OCH PASTORAT

Religionsmöten på församlingsnivå sker ofta i lokala, konkreta sammanhang. Det kan vara i POSOM-grupper (psykiskt och socialt omhändertagandegrupper, som är en del av kommuners krisberedskap) eller på sjukhus genom sjukhuskyrkans kontakter med patienter, personal, lokala imamer och vårdkoordinatorer från olika trossamfund. På sjukhus finns andaktsrum som delas mellan människor av olika tro och där har sjukhuskyrkan en närvaro. Många möten sker på fängelser och kriminalvårdsanstalter, på asylboenden och Migrationsverkets förvar, vid universitet och högskolor där universitetskyrkan/studentprästerna finns. Inte minst sker möten i församlingens egna lokaler på språkcaféer och i barn- och ungdomsverksamheter. Här följer en genomgång av olika typer av interreligiösa sammanhang på lokal nivå från hela landet.

LANDSKRONA: PRAT, FIKA OCH LEK

Det är i de lokala sammanhangen mötena gärna faller sig naturliga. Där behöver det inte heller vara komplicerat att samarbeta. Landskrona församling i Lunds stift står tillsammans med Islamiska församlingen i Landskrona varje tisdag klockan 14–16 på någon strategisk plats i staden, gärna en lekplats, och bjuder förbipasserande, barn och vuxna, nya och gamla svenskar, på saft eller varm choklad och något tilltugg – och en pratstund. Ibland också lek. Konceptet kallas Chokolek – choklad och lek. Taher Elghazz från Islamiska församlingen förklarar att det helt enkelt handlar om att mötas och lära känna varandra:

Vi gör detta för att folk ska förstå att människor från olika religioner kan samarbeta med varandra och umgås[...]. När barnen slutar skolan kommer de hit, dricker saft och leker, de vuxna kommer hit och pratar.

Vi vill visa att de inte ska vara rädda för religion - oavsett vilken.¹⁸

KALIX OCH BORLÄNGE: BARN OCH UNGDOMSVERKSAMHET

I andra änden av landet, i Luleå stift, framhåller också stiftshandläggaren Lena Lindström det interreligiösa arbete som sker i de vardagliga kontakterna som det centrala, som i verksamheten i skolorna och i verksamheten riktad till ensamkommande flyktingbarn. Ett exempel som hon lyfter är från Kalix där Svenska kyrkan är involverad i ett läsläsningsprojekt och i caféverksamhet. Församlingspedagogen som arbetar med detta berättar att många av samtalen om smått och stort i livet leder in på frågor som har med religion att göra.

I Dalarna, i Västerås stift, har Svenska kyrkan i Borlänge ett brett arbete med interreligiös profil som riktar sig inte minst till barn och unga. På ungdomsgården Humlan, som drivs av Svenska kyrkan, möts man på ett självklart sätt över religionsgränser. Att femteklassarna som i allhelgonatid kommer till kapellet på kyrkogården för en temadag om döden möts av både en präst och en imam är tradition. Imamen och prästen besöker också skolor tillsammans. Kyrkoherden Ann-Gerd Jansson beskriver det som väldigt värdefullt att imamen också finns med i POSOM-gruppen. Kontakt med den thailändska buddhistiska föreningen i Dalarna etablerades i samband med tsunamikatastrofen 2004.

Inte långt från Borlänge, i Ulfshyttan, ligger också templet Wat Dalarnavanaram där det bor munkar från Thailand. De deltar tillsammans med Svenska kyrkan, de islamska föreningarna och yazidier – en av Sveriges största yazidiska gemenskaper finns i Borlänge – i den

¹⁸ www.svenskakyrkan.se/landskrona/chokolek

årliga religionsdialogveckan, Tillsammans i Dalarna, med föredrag av både religiösa företrädare och religionsvetare, konsert, fredagsbön i moskén och temagudstjänst. ”Klart vi är mot ISIS”, säger imamen Ibrahim Hamad, det var också ämnet för hans föredrag. Religionsdialogveckan har hållits sedan tidigt 2000-tal. Studieförbunden Sensus och Ibn Rushd är medarrangörer.

KARLSTAD: KVINNOGRUPPER

I grannstiftet Karlstads stift initierade Kronoparkskyrkan i Karlstad – en samarbetskyrka mellan Svenska kyrkan och Ekuumeniakyrkan – i slutet av 2015 en kvinnogrupp med fokus på religionsdialog. Gruppen bestod av tio kvinnor, hälften kristna, hälften muslimer. De kristna var majoritetssvenskar, de muslimska kvinnorna, alla sunni, hade bakgrund i olika länder men hade varit i Sverige relativt länge. Fokus för gruppen var att läsa Bibeln och Koranen, samtala utifrån olika teman och titta på likheter och skillnader mellan de båda religionerna. De sågs en gång i månaden, varannan gång i en kyrka, varannan gång i en moské. Projektledaren Kristina Lund beskriver att samtalen präglades av ömsesidig respekt och av ödmjukhet. Samtidigt har det funnits en öppenhet för att ställa frågor till varandra och gå på djupet också i frågor som är tuffa och kontroversiella. Gruppen träffas inte längre i den här formen, men däremot så har det utvecklats vänskapsband mellan flera av kvinnorna, som fortsätter att träffas. De uttrycker att de genom gruppen har blivit stärkta i sin tro. Att de kände sig väldigt delaktiga i planeringen och i genomförandet av träffarna tror Kristina Lund bidrog till att projektet föll väl ut.

Under hösten 2016 kommer två nya grupper att startas, en kvinnogrupp och en mansgrupp. Erfarenheten, bland annat från liknande grupper i den engelska staden Leicester, är att det ofta går bättre att ha separata kvinno- och mansgrupper. Uppdelningen möjliggör andra sorters samtal än om kvinnor och män skulle ingå i samma grupp. En annan erfarenhet, enligt Kristina Lund, är att det är svårare att ha med kristna och muslimer från samma land eller region i den här typen av grupper, spänningar och konflikter gör sig lätt påmind. Inför liknande grupper i framtiden håller hon på att undersöka vilka andra religioner som finns representerade i Karlstad och arbetar på att etablera relationer med dem.

VISBY OCH MALMÖ: RELIGIONSDIALOG I SPRÅKCAFÉ

På Gotland, i Visby stift, ordnade Visby domkyrkoförsamling under vintern 2015–2016 språkcafé för människor på flykt som kom till Gotland. De flesta var muslimer, men med tiden visade det sig att det också fanns kristna bland deltagarna. Enligt Jacob Ahlin, pro-

jektanställd för språkcaféverksamheten, ville de inte prata högt om att de var kristna. På språkcaféet uppstod det samtal om allt möjligt, också om religion och politik, även om det inte var intentionen. Samtalet om religion kom ur en fråga om varför Svenska kyrkan anordnar språkcaféer. Därefter blev det återkommande samtal kring likheter och skillnader mellan kristendom och islam och om vilken roll religionen har i olika samhällen. Ibland blev det hätska diskussioner, men överlag var det en lätt-sam stämning. De kristna asylsökande som kom till språkcaféerna var inte med i de samtalen. Kyrkan ordnade även separata caféträffar för kvinnor vid några tillfällen. Jacob Ahlin menar att det var väldigt framgångsrikt, då kvinnorna fick ett annat utrymme än när männen var med.

Open Skånes (mer om Open Skåne i avsnittet Regional nivå – stift) språkcafé, Café Skåne i Malmö, arbetar medvetet med religion som ett naturligt samtalsämne över kaffet eller teet. Kyrkoherden i Malmö, en imam och en rabbin förklarar det så här:¹⁹

Anders Ekhem, kyrkoherde:

Religionen är inte något som bara utövas i hemmet, den finns i hela samhället. Vi som representerar de olika religionerna har ett redskap som samhället behöver. Vår gemensamma gudserfarenhet gör att vi hittar ett sätt att mötas. För många människor är religion en grundläggande del av livet.

Salahuddin Barakat, imam:

Många som kommer som flyktingar i dag är muslimer. Får de möta andra muslimer som är en del av det svenska samhället ger det hopp. Ser de att judar, muslimer och kristna kan jobba tillsammans blir det också en motvikt mot det sekteriska tänkande som de kanske upplevt tidigare.

Rebecca Lillian, rabbin:

När du läser om religioner i Sverige får du veta att de flesta svenskar är sekulära och att de firar jul och påsk. Men det är viktigt att de som kommer hit också får veta att det finns muslimer och judar i Sverige. Att få möta en person som är jude kan också vara en hjälp i integrationen. Här kan språkcaféet ha en funktion.

UMEÅ OCH LULEÅ: UNIVERSITET OCH GYMNASIESKOLOR

Många återkommer till att goda relationer religiösa företrädare emellan, att man lär känna varandra, är viktigt för dialogen. I Luleå stift är Kyrkan på campus, både i Umeå och i Luleå, liksom sjukhuskyrkan i högsta grad

¹⁹ http://svenskakyrkanmalmo.se/om_oss/reportage/religionen-farsynas-i-open-skanes-nya-sprakcafe

involverade i interreligiöst arbete. I Umeå är Kyrkan på campus verksam både på universitetet och i gymnasieskolorna och genomför olika typer av samlingar och aktiviteter – gruppssamtal, föreläsningar, samtal kring böcker med mera. Till gymnasieskolorna kommer en kristen, en muslim och en jude och samtalar med eleverna om vad tron betyder i deras liv. På universitetet har de religionsdialoggrupper både för studenter och för lärare. Företrädare för Kyrkan på campus betonar att grunden för att ett sådant här arbete ska vara framgångsrikt är ett grundligt förarbete, att man känner varandra väl och har tillit till varandra. Om inte de förutsättningarna finns är det mycket svårare att lyckas. Inför genomförandet av olika aktiviteter räcker det inte med att sätta upp lappar eller skapa ett event på Facebook. Det krävs att man fysiskt går till moskén och samtalar med personer för att på så sätt få med sig fler i arbetet. Det är på många sätt Svenska kyrkan som är drivande i det här arbetet, men de som arbetar med Kyrkan på campus upplever att det överlag finns ett stort intresse från andra religiösa aktörer att vara med i arbetet och att relationerna är goda.

TROLLHÄTTAN OCH GÖTEBORG: ARBETE MOT VÅLD OCH HATBROTT

I Trollhättan, i Skara stift, började man lära känna varandra över religionsgränser i slutet av januari 2015 i samband med Sveriges interreligiösa råds Vägra hata-kampanj mot våld och hatbrott. Svenska kyrkan i Trollhättan, Islamiska kulturföreningen, Sjukhuskyrkan och Frälsningsarmén gjorde ett enat uttalande för kampanjen. Knappt nio månader senare drabbades Trollhättan av det dödligaste hatbrottet dittills i Sverige. Den 22 oktober 2015 höggs fyra personer ner på Kronans skola, tre dog. Gärningsmannens motiv var rasistiskt. Dagen efter besökte kyrkoherden Maria Classon både shiamoskén (för övrigt den första moské i Sverige som utsattes för brandattentat, 1993) och fredagsbönen i den sunnitiska Islamiska kulturföreningen:

Vi vill ju visa att här hjälps vi åt, och det var ett sätt att markera det. [- -] Det var en jättefin fredagsbön. Imamen höll en predikan alla hade behövt höra. Han pratade jättemycket och med väldigt goda ingångar just i detta att det är kärlek och försoning som är vårt uppdrag tillsammans, oavsett vilken religion vi hör till. Och han pratade mycket om vår gemensamma grund, att både islam, judendomen och kristendomen hör till de abrahamitiska religionerna. Och det är ju ett jätteviktigt perspektiv för oss att se i detta, vi är Abrahams barn allihopa, med lite olika uttrycksformer.²⁰

20 Kyrkoherde Maria Classon i *Människor och tro* 24 oktober 2015: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=416&artikel=6286695>

Några dagar senare besökte biskop Åke Bonnier Trollhättan och Kronans skola och sa då att ”det är viktigt för mig att solidarisera mig med dem som drabbats. Vi måste visa för varandra att vi är bröder och systrar”.

För att visa just det, solidaritet och att man hör ihop, bildade en fredag i februari 2015 mer än 700 människor kedja mellan Brämaregårdens kyrka i Lundby församling i Göteborg och Göteborgs moské. Det var en månad efter attentatet mot Charlie Hebdo i Paris och en lång rad allvarliga hot som följde mot Göteborgs moské. Många muslimer i Göteborg var oroliga för säkerheten och vågade inte lämna sina barn i moskén. Marika Palmdahl, kyrkoherde i Lundby församling, och en av dem som varit mest drivande i utvecklingen av det interreligiösa arbetet i Göteborg sedan slutet av nittioalet, hade reagerat starkt på hoten. De i moskén hade ju inget med terrordådet i Paris att göra – och de var kyrkans grannar. Hon och en kollega från församlingen besökte moskén och frågade helt enkelt: ”Vi förstår att ni är rädda. Vad kan vi göra?”

Resultatet blev den mänskliga kedjan. Längs de nästan 400 meterna mellan kyrkan och moskén förenades man av ett blågult band, som sträckte sig från den ena helgedomen till den andra. De flesta kom från moskén, men bland deltagarna fanns det folk från olika samfund.

Marika Palmdahl har reflekterat:

I många religionsdialogsammanhang jag har varit med i så är man en liten grupp. Och så har vi ju också haft det i den här församlingen, tio personer som träffas regelbundet och pratar intellektuellt med varandra. Det här var något alla kunde vara med på, det enda som krävdes var att man gav en timme av sin dag och orkade stå ute i det här blöta, kalla vädret. Och så behövde man inte säga så mycket. Det räckte att man stod där, sida vid sida.²¹

Samverkan mellan kyrkan och moskén har fortsatt i olika former, bland annat genom barn- och föräldraverksamhet och med gemensamma stadsvandringar för att berätta om stadsdelens historia. På fyra stadsvandringar – som också Lundby hembygdsförening var delaktig i – kom ungefär 250 personer.

Församlingar och pastorat kopplar också interreligiösa frågor till större sammanhang och gör insatser för att bidra till utveckling både av lokalsamhället och av den vidare världen.

21 Kyrkoherde Marika Palmdahl i *Ögonblicket med Mohamed El Abed* 22 mars 2016: <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/697166?programid=4779>

Panelsamtal vid konferensen Samhälle & existens i Malmö 2016. Med Andreas Hasslert (Open Skåne och studieförbundet Ibn Rushd), imamen Salahuddin Barakat (Islamakademin), överrabbin Ute Steyer (Judiska församlingen i Stockholm) och Anders Ekhem (Kyrkoherde i Malmö).

MALMÖ, HAPARANDA OCH FISKSÄTRA: MÖTESPLATSER FÖR DIALOG

”I Malmö pekar moskéernas kupoler mot samma himmel som kyrkans 1300-talsspira. Här rör tempel och synagoga samma jord.” Det är de inledande orden till presentationen av den nationella konferensen Samhälle & existens som Svenska kyrkan i Malmö och Högskolan i Malmö anordnade första gången i april 2016 och som planeras få ett andra tillfälle i april 2017. Temat 2016 var ”Religion som utmaning och resurs, hot och möjlighet”. Bland ämnena fanns religion som integrationsverktyg, barns rätt till andlig och existentiell utveckling, feministiska perspektiv på heliga texter, media, opinion och religion samt sexualitet och livsåskådning. Medverkande och deltagande kom från Malmö och andra delar av landet

och tillhörde olika religiösa traditioner.²² Temat 2017 blir ”Arbete som utmaning och resurs, hot och möjlighet”, med frågeställningen:

Är rätten till arbete, att vara behövd, samhällets och existensens största utmaning? Hur kan människor som flyr från terror och död och som kommer till Sverige, genom sin kompetens, vilja och erfarenhet vara en resurs och en möjlighet? Är detta, som både kan ses som hot och möjlighet, vår tids arbetarrörelse och kan detta forma den svenska modellen 2017?²³

Det långsiktiga målet med Haparanda församlings projekt Fredens fönster i Norden (2011–2014, finansiellt

²² www.youtube.com/watch?v=RmeoJujZO7g

²³ <http://svenskakyrkanmalmö.se/om-oss/kommande-handelser-2017/samhalle-och-existens-2017/>

Marcin Wojciechowski (katolik), Gladys Cordova (katolik), Aisha Olwan (muslim) och Sofia Passmark (Svenska kyrkan) vid en interreligiös fredsbön i Fisksätra kyrka 2016.

stöttat genom bidrag från Luleå stift och Folke Bernadotteakademien) var att Haparanda–Torneå, gränsen som går mellan Sverige och Finland, ska bli en konkret mötesplats för dialog, med kulturell och religiös mångfald som en positiv kraft. Som en del i detta lanserades år 2015 filmen *Gränser*. Den finns lättillgänglig på stiftets hemsida och på YouTube och kommer att översättas till finska, engelska och arabiska.²⁴ Filmen är gjord av Marika Griehsel, som kallar filmen en tidlös samtalsfilm, en film om vilka associationer vi gör till detta med gränser och vad gränser gör med oss.

Kimmo Sulila, som varit kyrkoherde i Haparanda och är projektansvarig för filmen förklarar i den att:

Det började med att vi har världens fredligaste gräns. Min tanke var att det behövs platser där vi får mötas i fredsfrågor, i en tid av rätt mycket ofred i världen. Kanske också fysiskt ha en byggnad, ha ett rum där mitt på gränsen [...]. I mitten finns det ett stort bord eller en stor plats där vi samlas och där finns det olika rum för olika religioner men också för icke-religioner, där människor som har de här grundläggande värdena som bär upp vår mänsklighet kan mötas [...].

Ett gemensamt rum finns också med i visionen för projektet *Guds hus* i stadsdelen Fisksätra i Nacka kommun, i

Stockholms stift.²⁵ Tanken är att genom en inglasad mötesplats bygga samman Fisksätra kyrka, som rymmer kyrkorum både för Nacka församling (Svenska kyrkan) och S:t Konrads katolska församling, med en ny moské för Muslimernas förening. Syftet är att i lokalmiljön – i en av Sveriges mest tätbefolkade orter, med 8 000 invånare som har bakgrund i 80 olika länder – visa på samhörighet, utan att blanda religionerna.

Ursprunget till idén var den religionsdialog som inleddes i Fisksätra i början av 2000-talet. Processen har varit lång och håller fortfarande på. En gemensam värdegrund för det gemensamma livet i Guds hus arbetades fram 2010 och antogs av respektive församlings kyrkoråd/styrelse. Det föregicks av en serie dialogmöten, för att få bred förankring. En insamlingsstiftelse leder arbetet med att finansiera bygget, både av den inglasade ytan och av den nya moskén.

Men Guds hus handlar inte bara om byggnaden. Källan är ett råd- och stödcenter med utpräglad interreligiös och interkulturell profil som sedan 2008 drivs i Fisksätra kyrka av Stockholms Stadsmission tillsammans med Nacka församling, Stockholms katolska stift och Muslimernas förening.²⁶ Här finns en svenskkyrklig diakon och två vägledare med språklig, religiös - den ena är muslim, den andra är katolik – och kulturell kompetens, liksom

²⁴ www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1316065

²⁵ www.svenskakyrkan.se/nacka/vi-bygger-ett-guds-hus-i-fisksatra

²⁶ www.stadsmissionen.se/Socialverksamhet/Kallan/

flera ideella. Jurist- och läkarhjälp går att få på plats en gång i veckan. Källan finns också i Flemingsberg.

Olika former av kulturevenemang på religions- och kulturmötestema förekommer regelbundet. I samarbete med Judiska församlingen i Stockholm sattes det under den judiska högtiden purim i mars 2016 upp en teaterpjäs som knyter an till Esters bok i Bibeln, ett så kallat purimspel.²⁷ Det var första gången i Fisksätra. På pingstdagen 2016 sände Sveriges Television en interreligiös fredsbön från kyrkan. Det kallades fredsbön och inte gudstjänst för att markera att det var en samling som inte tillhör det ordinarie rituella livet och undvika missförstånd om att det skulle handla om religionsblandning. På svenska, polska, spanska och arabiska bad en svensk-kyrklig, två katoliker – en av dem den katolske kyrkoherden – och en muslim sida vid sida:

Gud, vi kommer inför dig och ber för vår gemensamma värld som du har skapat. Hjälp oss att ta hand om den på bästa sätt. Vi ber för fred och frid – att det ska få råda i våra hjärtan och i vår gemenskap i Fisksätra och i världen. Vi ber för alla människor som lever i utsatthet och svårighet – Gud, omslut oss alla med ditt goda och låt oss ana din läkande kärlek i våra liv. Amen.²⁸

27 <http://vargkatten.se/wp-content/uploads/2016/02/SkolV-sth-nacka160208.pdf>

28 Sofia Passmark, Marcin Wojciechowski, Gladys Cordova och Aisha Olwan i Interreligiös fredsbön från Fisksätra: <http://www.svtplay.se/video/8491882/gudstjanst/gudstjanst-svt-1?info=visa> Programmet kan ses på SVT Play till och med 24 februari 2017.

MÖTET MED MÄNNISKOR PÅ FLYKT

Det fanns inget stift som inte berördes av flyktingströmmarna från främst Syrien, Afghanistan och Irak till Sverige under 2015. I tabellen nedan finns läget i mars 2016 redovisat (siffror från kyrkokansliets stödfunktion Support Migration).

Flyktingsituationen har präglat många församlingars arbete. Också församlingar som inte tidigare kom i direkt kontakt med asylsökanden gör nu det. Interreligiösa och interkulturella frågor har därmed aktualiserats i församlingar där dessa tidigare spelat ingen eller en högst marginell roll. Ofta involverar det arbetet också ideella i församlingen. Här två exempel, från Hälsingland (Uppsala stift) och från Södermalm (Stockholms stift).

JÄRVSÖ FÖRSAMLING

Järvsö ligger i norra Hälsingland. Flyktingarbete har församlingen erfarenhet av sedan 2013, men hösten 2015 blev omfattningen en annan än vad man varit van med. Med knappt två dagars varsel – frågan från Migrationsverket om de kunde hjälpa till kom dessutom en fredag – ordnade församlingen i början av november akuta sovplatser åt 135 asylsökande som kom med bussar söderifrån. Det hela fungerade tack vare en vädjan från församlingen i sociala medier om madrasser, filtar, hygienartiklar, med mera. Svaret blev en folkvandring av Järvsöbor som ville skänka. Två bygdegårdar blev provisoriska boenden. Komminister Sara Hillert, som höll i mycket av samordningen, fick höra ”det här hade vi aldrig vågat om inte kyrkan tagit ledningen”. Kyrkan tog ledningen, och bygden slöt upp. Järvsö gamla socken har idag 4 000 bofasta invånare och 400 asylsökanden.

Stift	Antal asylsökande inskrivna hos Migrationsverket	Antal nyanlända (kommuntagna med permanent uppehållstillstånd)	Summa antal asylsökande och nyanlända	Andel asylsökande och nyanlända i %
Uppsala	12 504	8 404	20 908	7,6
Linköpings	10 583	6 785	17 368	6,3
Skara	12 701	7 234	19 935	7,2
Strängnäs	11 884	8 858	20 742	7,5
Västerås	17 694	9 349	27 043	9,8
Växjö	17 174	10 686	27 860	10,1
Lunds	23 377	15 466	38 843	14,1
Göteborgs	17 979	9 997	27 976	10,1
Karlstads	11 899	5 234	17 133	6,2
Härnösands	11 921	4 735	16 565	6,0
Luleå	11 063	3 250	14 313	5,2
Visby	1 087	155	1 242	0,4
Stockholms	17 787	8 361	26 148	9,5
	177 653	98 514	276 167	100,0

Att bygga något gemensamt har fortsatt att vara viktigt i församlingen. Också över kultur- och religionsgränser. Elva volontärer och anställda gick i början av 2016 kursen Med rötter och fötter som Uppsala stifts Projekt Migration gav i samarbete med stiftelsen Expo. Detta var en utbildning i hur man lokalt kan medverka till ett mer inkluderande samhälle, där såväl ursprung och traditioner som nya möten och förändring ryms.²⁹ I början av sommaren 2016 anordnade församlingen tillsammans med Järvsörådet och Länsstyrelsens projekt Frivillig i Gävleborg en inspirationsdag för integration när frågor om religionsmöten fanns med.

Under fyra sommarveckor 2016 hölls Kultur dagar – tillsammans i Järvsö på Kyrkön, vid kyrkan. En dramapedagog projektanställdes som samordnare med uppdrag att ha ett tydligt integrationsperspektiv. Parollen var ”Ta del av och dela med dig, tillsammans skapar vi!”, genom bildkonst, drama, musik och dans. Varje vecka inleddes med berättarstuga en förmiddag där deltagarna fick dela med sig av sina berättelser. Järvsöbor och turister blandades med deltagare i alla åldrar, både kvinnor och män, från asylboendet som ligger på promenadavstånd från Kyrkön och från den muslimska föreningen i Ljusdal, en och en halv mil bort. Religiös tillhörighet fanns med på ett självklart, odramatiskt sätt.

Under kulturdagarna inföll också avslutningsfirandet på den muslimska fastemånaden ramadan, eid al-fitr. Församlingen hjälpte till med att det kunde firas utomhus i solskenet på kyrkbacken, där maträtter och godsaker dukades upp. En liten gest som uppskattades mycket. Många av de asylsökande mår väldigt dåligt, har i princip förlorat allt, är skilda från nära och kära och har ofta varit med om starkt traumatiska upplevelser inte bara i landet de flytt från utan också från de långa och svåra flyktvägarna. Det sätter spår, och man behöver annat att tänka på. ”Att det finns ett genuint intresse, ömsesidigt. Det är viktigast i det interreligiösa arbetet” säger Sara Hillert.

KATARINA FÖRSAMLING

Kyrkan i Katarina församling och moskén på Södermalm i Stockholm ligger bara några hundra meter från varandra. Trots den fysiska närheten, och trots att moskén

vid Medborgarplatsen, Stockholms moské, invigdes redan år 2000, har det inte funnits några egentliga kontakter mellan de båda församlingarna. Det ändrades radikalt tidigt på hösten 2015 i samband med strömmen av asylsökande.

Stockholms moské blev snabbt en av de större mottagarna av transitflyktingar. Frivilliga vid centralstationen slussade flyktingar dit för mat, kläder, medicinsk omvårdnad, en plats att sova och medmänsklig värme, innan det var dags att ta tåget vidare mot norra Sverige, Finland eller Norge. Det praktiska hjälparbetet organiserades av den svenska avdelningen av Islamic Relief, en global humanitär organisation.

Flyktingmottagandet i moskén hade hållit på ett par veckor när församlingen kontaktade moskén och frågade

Konstinstallation vid Järvsö kyrka 2016. En kvinna som flytt Syrien har skapat textiltryck med den muslimska halvmånen och det kristna korset sida vid sida.

²⁹ www.svenskakyrkan.se/uppsalastift/migration

om de ville ha hjälp i sitt arbete. ”Absolut” blev svaret och genom rekrytering av frivilliga kunde samarbetet snabbt komma igång och moskén avlastas. Sunni- och shiamuslimer och kristna, alla behandlades lika, alla välkomnades.

Islamic Relief skrev till sina ideella:

Tänk om hela världen gjorde så här; vi blev i dag kontaktade av vår närmaste granne, Katarina kyrka, som sett vad ni volontärer och ni som engagerat ger gåvor, allt det ni gör för flyktingarna som kommer till oss i moskén. Katarina kyrka vill hjälpa oss. Från och med i kväll ställer församlingen upp med 35 sängplatser alldeles runt hörnet, i kvarteret bredvid moskén. Det känns fantastiskt att vi i Sverige hjälps åt, sida vid sida, människa till människa. Tänk om hela världen tänkte och gjorde så. Tänk om det inte behövde finnas en enda flykting, tänk om ingen människa behövde frukta för sitt liv på grund av krig. Tänk om vi kunde hjälpa varandra. Alltid.³⁰

Samarbetet uppmärksammades också internationellt och har dokumenterats av Förenta Nationernas flyktingorgan UNHCR i en video, ”Church and Mosque unite to help refugees in Stockholm”.³¹

Under loppet av knappt fyra månader övernattade sammanlagt mer än 3 500 människor på flykt i moskén och i församlingens lokaler. Katarina församling sade sig först kunna ta emot ett trettiotal sovande per natt. Det blev ett sextiotal, tack vare den goda tillströmningen av ideella som kunde hjälpa till.

Också sedan gränser stängts och allt färre flyktingar kommer fortsätter samarbetet mellan grannarna på Södermalm, i nya former. Som kyrkoherden, Olle Carlsson, har sagt: ”Vi öppnade en dörr vi inte kan stänga”.

I början av 2016 bjöd Katarina församling och Islamic Relief Sverige gemensamt in till ett öppet möte i moskén där alla var välkomna att komma med förslag på aktiviteter för att underlätta för nya i Sverige att komma in i samhället. Nära ett hundratal intresserade kom och delade med sig av sina idéer och erbjöd sin tid och sitt engagemang. Många av dem hade aldrig tidigare synts vare sig i kyrkan eller i moskén. Fortsättningen, som leds av styrelseordföranden i moskén och en diakon i Katarina församling, går under projektnamnet Goda grannar och involverar även grannförsamlingarna Sofia, Maria Magdalena och Högalid och startar i oktober 2016. Asylsökande ska erbjudas juridisk rådgivning, samhällsinformation och praktisk vägledning, i hög utsträckning genom ideella krafter. Språkundervisning ska ske på flera nivåer, också för högutbildade med studievana. I det arbetet finns studieförbunden Sensus och Ibn Rushd med.

³⁰ Islamic Relief Sveriges facebook sida 19 oktober 2015.

³¹ www.youtube.com/watch?v=3z8zXAx-kGMU

REGIONAL NIVÅ – STIFT

Alla 13 stiftskanslier har någon anställd, oftast stiftshandläggare eller stiftsadjunkt, som ansvarar för interreligiösa frågor. Hur stor del av tjänsten som kan ägnas de frågorna varierar från några procent till heltid. Fyra gånger om året bjuds de in till stiftshandläggarmöte för att utbyta erfarenheter och diskutera aktuella frågor. Centrum för religionsdialog i Stockholm inbjuder till dessa möten. Här följer en beskrivning av verksamhet i nio stift (alla 13 stift finns representerade i rapporten, men inte just under den här rubriken).

STOCKHOLMS STIFT

Centrum för religionsdialog bildades 2008 och är en del av Stockholms stiftskansli.³² Centret har kontor, bibliotek och samlingslokal intill Adolf Fredriks kyrka i centrala Stockholm. Två stiftsadjunkter är knutna till centret. Uppgiften är att stötta och initiera religionsmötesprojekt i Svenska kyrkans församlingar, särskilt i Stockholm men också i andra delar av landet, erbjuda kurser, samtalskvällar och dialoggrupper, förmedla kunskap, kontakter, litteratur med mera och att reflektera teologiskt över erfarenheter av religionsmöte.

Centrum för religionsdialog är tillsammans med det judiska utbildningsinstitutet Paideia arrangerat av Krister Stendahl Memorial Lecture.³³ Föreläsningarna, som är öppna för allmänheten, hålls på hösten varje år till minne av Krister Stendahl, biskop i Stockholms stift 1984–1988, professor i bibelvetenskap och dekanus vid Harvard Divinity School i USA och föregångare på det interreligiösa området. Föreläsarna har sedan den första Memorial Lecture år 2009 varit judiska, kristna och muslimska

32 www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift/default.aspx?id=646872

33 www.paideia-eu.org/ och www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift/krister-stendahl-memorial-lecture

akademiker och religiösa företrädare från olika delar av världen.

Återkommande är också Vandring för vänskap som Centrum för religionsdialog anordnar tillsammans med det löst sammanhållna nätverket Interreligiöst fredsforum.³⁴ Syftet är att människor ska få lära känna varandra genom att gå ett stycke väg tillsammans, ge en grund för tillit. På platser av särskild betydelse, symboliskt eller religiöst eller förknippad med någon händelse, stannar vandringarna och någon berättar något eller läser en dikt eller annan text. Men viktigast är samtalen på vägen. Vandringar har gjorts mellan platser som Ljusets kyrka i Hallunda till moskén i Fittja och mellan almarna i Kungsträdgården – för att knyta an till miljöaktivism – till Djurgårdskyrkan. Avsluta brukar man göra med fika.

GÖTEBORGS STIFT

I Göteborg finns Interreligiösa centret som 2012 öppnade sina dörrar på centralt belägna Kyrkogatan och som 2015 fick sin verksamhet permanentad genom årliga bidrag från Göteborgs stad.³⁵ Stiftsadjunkten för interreligiösa frågor är engagerad i centret. Men till skillnad från Centrum för religionsdialog i Stockholm är stiftet bara en av flera intressenter. Huvudman är Göteborgs interreligiösa råd. Verksamhetschefen är muslim, styrgruppens ordförande är jude.

Nyckelorden för centret är dela, lära och agera. Uppgiften är att vara en resurs för staden, dess församlingar – alla 90, oavsett vilket trossamfund församlingen tillhör – och allmänhet i frågor kring bland annat religiositet, mångfald och samhällsgemenskap. För att stärka den

34 www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift/vandring-for-vanskap

35 <http://interreligiosacentret.se/>

sociala sammanhållningen i stadsdelen Angered satsar centret på lokalt samarbete med stadsdelsförvaltningen, Angereds församling, flera muslimska församlingar och koptiska och syrisk-ortodoxa företrädare.

Bredden när det gäller aktiviteter är avsevärd, från mer akademiska panelsamtal till mångreligiösa festivaler som den årliga Ett Göteborg för alla, ”tempelturer” (studiebesök i olika helgedomar) och engagemang i frågor kring förebyggandet av våldsbejakande extremism.³⁶ I november 2015 arrangerade centret i samverkan med Göteborgs interreligiösa råd, Göteborgs stift, Nämnden för statligt stöd till trossamfund (SST), Göteborgs universitet och Göteborgs stad en nordisk tvådagarskonferens om interreligiösa organisationers roll i krisarbete och olika perspektiv på arbete mot våldsbejakande extremism, ”Kan det ur det onda födas något gott?”³⁷ Fokus var på hur katastrofer och kriser – med exempel från Sverige, Danmark, Norge och Finland – kan skapa möten och samarbeten över religionsgränser.

I Göteborg är det också just en katastrof som är bakgrunden till det ovanligt väl utvecklade interreligiösa samarbete som finns i staden: diskoteksbranden 1998 när 63 ungdomar dog och 200 skadades. De nära 400 ungdomar som hade funnits i lokalen hade ursprung i 19 olika länder och kom från en mängd olika religiösa traditioner. Krisarbetet i samband med branden gjorde det tydligt hur viktigt det är med religionsdialog och interreligiöst arbete som har hållbara strukturer och relationer, där man inte bara träffas i krisgrupper. Det har man sedan medvetet sökt utveckla.

Bland centrets aktiviteter hösten 2016 finns bland annat en interreligiös skrivarkurs för kvinnor, Gör din röst hörd. Syftet är att ge röst åt religiösa kvinnors berättelser från olika stadsdelar, genom insändare och debattartiklar. Centret har även en ungdomsgrupp för dem mellan 15 och 35 år, Unga som tror.

LINKÖPINGS STIFT

I Linköpings stift bjuder biskopen sedan 2014 årligen in interreligiösa nätverk från olika orter i stiftet till en gemensam middag för att främja det lokala arbetet. 2015 möttes hundratalet personer från olika trossamfund, myndigheter och olika delar av civilsamhället i ett stort tält i biskopens trädgård.

I november 2016 arrangerar Linköpings stift boksläpp för *Våga Möta. Kyrkans kallelse i ett mångreligiöst Europa*, ett resultat av nära och långvariga kontakter med inte minst S:t Philip's Centre, ett studie- och resurscenter för interreligiösa frågor i Leicester, en av Storbritanniens mest mångreligiösa städer. *Våga möta*, som

³⁶ www.ettgoteborgforalla.se/

³⁷ <http://socialutveckling.goteborg.se/uploads/Konferens-inbjudan.pdf>

också ges ut på engelska som *Why Interfaith? Stories, Reflections and Challenges From Recent Engagements in Northern Europe*, innehåller över fyrtio artiklar med exempel från interreligiöst arbete i kyrkor som tillhör Borgägemenenskapen. Svensk redaktör är Pernilla Myrelid, präst som är projektanställd på stiftskansliet för Teologi i migrationens tid.

LUNDS STIFT

Lunds stift är tillsammans med Malmö muslimska nätverk, Nätverket judiska gemenskaper i Skåne och Sydsvenska industri- och handelskammaren medstiftare till Open Skåne, eller Stiftelsen Initiativ för social sammanhållning i Skåne som det också heter, och som började sin verksamhet 2014. Ordförande är biskopen. I styrelsen finns förutom medstiftarna även representanter för Lunds universitet, Malmö högskola, Malmö stad, Region Skåne och Länsstyrelsen Skåne.

Open Skåne började planeras 2010 i samverkan mellan dåvarande biskopen i Lunds stift, Antje Jackelén, dåvarande direktorn för det Chicagobaserade Rådet för världsreligionernas parlament (Council for a Parliament of the World's Religions), Dirk Ficca, och lokala och regionala aktörer.³⁸ Syftet med initiativet är att stärka den sociala sammanhållningen i Skåne och att främja ett öppet Skåne. Det sker genom att möjliggöra dialoger, möten och mötesplatser för informella och formella ledare, från trossamfund, civilsamhället, näringsliv och politiken. En mötesplats är språkcafé för nyanlända.

Antisemitism, islamofobi, radikalisering och våldsbejakande extremism är också prioriterade frågor inom Open Skåne. De uppmärksammas genom kunskapsinsatser och relationsbyggande, bland annat i form av en serie möten som pågått sedan våren 2015 mellan muslimska gemenskaper i Skåne och Polisregion Syd. Ett trettiotal muslimska andliga ledare och poliser deltar.

HÄRNÖSANDS STIFT

I Härnösand stift har stiftsadjunkten för skola och ungdom arbetat med religionsdialog i klassrummet, med femte- och sjätteklassare i Sundsvallstrakten. Deltog gjorde också präster och församlingspedagoger och lärare från Centrum för flerspråkigt lärande. Enligt Ingrid Silfverdal, tidigare stiftshandläggare för religionsmötesfrågor i Härnösand medförde arbetet att både elever och personal fick tydligare och bredare bilder av kristendom och islam och att de på ett påtagligt sätt, i klassrummet, fick vara med om hur kristna och muslimer kunde jobba tillsammans och respektera varandra.

³⁸ www.openskane.se/

VÄSTERÅS STIFT

Interreligiösa perspektiv blir ett allt vanligare inslag när stift anordnar fortbildningar. När Västerås stift hösten 2016 höll prästfortbildning på temat "Bibeln i folkkyrkan" var överrabbinen Ute Steyer en av föreläsarna.

VISBY STIFT

Visby stift anordnade våren 2016 ett öppet teologiskt seminarium på temat Andra vaticankonciliet konsekvenser för interreligiösa relationer. Präster, diakoner, förtroendevalda och församlingsbor var inbjudna. Seminariet blev enligt stiftshandläggaren Bimbi Ollberg mycket uppskattat och stiftet fick flera förfrågningar om liknande seminarier.

VÄXJÖ STIFT

När Växjö stift hösten 2015 gav fortbildningsvecka för medarbetare i stiftet handlade ett av seminarierna, lett av en projektanställd vid Svenska kyrkans själavårdscentrum i Växjö, om när religionskrockar blir religionsmöten. Seminariet presenterades på följande sätt i programbroschyren: "Kunskapen om andra kulturer och religioner ger oss nya perspektiv, dessa i sin tur skapar möjligheter till möten istället för krockar. Vi kommer att titta på de sex världsreligionerna och ställa oss frågor som kan vara den avgörande skillnaden mellan en krock och ett möte".

SKARA STIFT

Som en del i den nationella satsningen Dela tro – dela liv lanserade Skara stift i partnerskap med Göteborgs stift 2015 kursen Tala väl om varandra – dialogaktörer i Svenska kyrkan. Ideella och anställda medarbetare från sju församlingar, två från varje, utbildas till "dialogaktörer" som i sin tur ska kunna ge kunskap och inspiration till sina lokala sammanhang att driva interreligiösa frågor och verksamheter. Det handlar om att få verktyg och skaffa sig erfarenheter för dialog. Kursen är på sammanlagt 12 dagar med två helgkurser och en femdagars studieresa. 2015 gick den till Jerusalem och Svenska teologiska institutet. 2016, när det är dags för andra gruppen dialogaktörer, går den till Leicester och S:t Philip's Centre.³⁹

Ett moment i kursen handlar om att genomföra en interreligiös dialogverksamhet, till exempel en församlingsskväll, ett skolbesök, eller ett konfirmandbesök i samarbete med den andra dialogaktören från hemförsamlingen. Dagar för uppföljning ingår också, för utvärdering och som stöd i det fortsatta arbetet.

³⁹ www.stphilipcentre.co.uk/

INTERRELLIGIÖSA RÅD OCH NÄTVERK

Svenska kyrkan är involverad i flera interreligiösa råd och nätverk. Råd och nätverk finns både på nationell och lokal nivå och kan ha olika uppgifter och inriktningar. Gemensamt är ambitionerna att vara relationsbyggande och föra dialog.

NATIONELLA RÅD OCH NÄTVERK

SVERIGES INTERRELLIGIÖSA RÅD

Initiativet till Sveriges interreligiösa råd, SIR, kom från dåvarande ärkebiskopen Anders Wejryd. I maj 2010 konstituerades det som ett mötes- och samtalsforum för religiösa företrädare på nationell nivå.⁴⁰ I september 2016 var ledamöterna kristna (5), muslimer (3), judar (2), buddhister (2), bahá'í (1), sikher (1), hinduer (1), mandéer (1) och aleviter (1). Valet av kristna, muslimska, judiska och buddhistiska ledamöter sker genom respektive religions paraplyorganisation, det vill säga Sveriges kristna råd, Sveriges muslimska råd, Judiska centralrådet och Sveriges buddhistiska samarbetsråd. Övriga utses på annat lämpligt sätt. Rådet träffas fyra gånger om året och de olika samfundens turas om att vara värd.

SIRs kampanj Vägra hata fick stor uppmärksamhet och spridning i början av 2015.⁴¹ Budkavlar med ett uttalande från SIR mot hat och för fred gick mellan kyrkor, moskéer, synagogor och andra heliga rum runt om i landet. Kampanjen har fortsatt hög aktualitet. I oktober 2015 gjorde SIR ett uttalande om flyktingsituationen. ”Som företrädare för olika religioner och samfund i Sverige vill vi påminna om vårt ansvar, på humanitär och religiös grund, att stå upp för våra medmänniskor i denna svåra tid. Vi välkomnar de flyktingar som behöver skydd

och ett nytt hem...”.⁴² Uttalandet publicerades på en helsida i *Dagens Nyheter*. I början av hösten 2016 gav SIR tillsammans med Nämnden för statligt stöd till trossamfund, SST, ut informationsskriften *Religion, religionsfrihet och trossamfund*. Den vänder sig särskilt till nyanlända och är översatt till engelska, arabiska, persiska/dari och tigrinja. SIR står tillsammans med Kristna Fredsrörelsen och Ekumeniakyrkan bakom pilotprojektet Medföljare som bygger på att människor av olika tro tillsammans utbildas för att vara en positiv och trygghetsfrämjande närvaro på asylboenden.⁴³

Sedan hösten 2015 finns en samordnare knuten till SIR. Arbetsgivare är Sveriges kristna råd och kontoret finns på Ekumeniska centret i Alvik i Stockholm. En styrgrupp med representanter från SIR finns som stöd för samordnaren.

SYSTEMSKAP & RELIGIONSMÖTE

Systemskap & religionsmöte bildades 2014 som ett feministiskt, mångreligiöst forum och som en reaktion både mot den feminism som inte är intresserad av eller miss-tänkliggör religion och mot den ensidigt patriarkala hållning som råder inom vissa religiösa kretsar.⁴⁴ Det vill folkbildas och finnas med i samhällsdebatten. Forumet finns online och har fysiska träffar i Lund/Malmö och i Stockholm. Det stöds av Universitetskyrkan. Deltagarna är kristna, muslimer och judar. Aslihan Ekinci Kaba, som är lärare och muslim, säger att:

40 <http://interreligiosaradet.se/>

41 <http://vagrahata.se/>

42 www.sverigesmuslimskarad.org/nyheter/104-sveriges-interreligiösa-rad-uttalande-om-flyktingsituationen

43 <http://interreligiosaradet.se/aktuellt/bli-medfoljare/>

44 <http://systemskapochreligionsmote.se/>

Det finns väldigt många människor som talar åt den religiösa kvinnan. De skapar ett eget tolkningsföreträde. Vi kvinnor ska själva föra vår talan. [- - -] I västvärlden framställs ofta feminism som en reaktion mot religion. Jag har rötterna i en annan del av världen och kan jämföra med Indien, USA och Mellanöstern. Där ses feminism mer som en kamp mot förlegade samhällssystem.

Clara Sjöberg, som är studentpräst i Lund, framhåller tron som en kraft i den feministiska övertygelsen:

Jag är den jag är för att min gudsrelation lär mig det. Hela mitt liv handlar om min relation till Gud. Religion ser jag som ett redskap för att leva som Gud har skapat mig till att leva. Den relationen handlar om att jag ska vara fri.⁴⁵

LOKALA RÅD OCH NÄTVERK

Idag finns, eller är på gång att bildas, ett drygt tiotal interreligiösa råd eller nätverk i Sverige på orter som Borlänge, Botkyrka, Eskilstuna, Linköping, Malmö, Motala, Skövde, Stockholm, Umeå och Västerås. Det är vanligt att råden har kommunen som sammankallande. Ordförande är ofta ett kommunalråd eller kommunfullmäktiges ordförande. Det ger rådet en viss tyngd också politiskt, även om råden inte är beslutande utan är forum för dialog. Ofta handlar det om frågor kring krisberedskap, integration och sammanhållning. Tillsammans med Örebro, Stockholm och Göteborg är Borlänge en kommun som valts ut till pilotkommun för att med statliga medel främja demokratin och förebygga våldsbejakande extremism. I Borlänge gäller den oron mest påtagligt militant högerextremism, nazism, som har ett nationellt fäste i bygden. En av åtgärderna är inrättandet av ett interreligiöst råd. Nedan följer en beskrivning av interreligiösa råd och annat nätverksarbete i Örebro, Göteborg och Norrköping.

ÖREBRO

I Örebro finns både ett interreligiöst råd och ett interreligiöst nätverk. Rådet, Interreligiösa- och interkulturella rådet, initierades av kommunen 2007 som ett mötesforum för kunskapsutbyte och förtroendeskapande dialog med och mellan företrädare för olika trossamfund. Mötena, som är två gånger om året, kan till exempel handla om sociala frågor, jämställdhetsfrågor och trygghetsfrågor. Oro för rekrytering till Daesh (den så kallade Islamiska staten, IS/ISIS), en oro som delas av alla trossamfund, har också varit uppe i rådet.

Nätverket, Tro möter tro, bildades 2006 på initiativ av Svenska kyrkan i Örebro. Liksom i rådet deltar religiösa ledare som är svenskkyrkliga, frikyrkliga, syrisk-

ortodoxa och muslimer, både sunni- och shia, från olika församlingar. Syftet är att lära känna varandra, bli vänner, och samarbeta som goda grannar för hela Örebros bästa. Nätverket träffas regelbundet och har också gjort gemensamma studieresor både i Sverige och utomlands. Nätverket har också manifesterat sin gemenskap genom en fredsvandring i staden. Hazim Gurda är imam i Bosniska islamiska församlingen:

Hade någon sagt till mig för 22 år sedan att jag, en imam i Bosnien, skulle vara med i en grupp över alla religionsgränser som pratar tro i Örebro skulle jag aldrig ha trott det. Men allt är möjligt när Gud vill och jag är tacksam till Gud för att han ”ritade” mitt livs väg så att jag får vara med och bidra till förståelse mellan religionerna.⁴⁶

Det finns också en Tro möter tro-grupp på Tegelbruket, ett allaktivitetshus för unga som drivs av KFUM Örebro. På Tegelbruket finns ett rum för andakt och samtal, Pax, med bibelhörna och koranhörna. Ungdomarna åker också på studiebesök och läger tillsammans. Olle Fridblad är projektledare och teolog:

Syftet med Tro möter tro-gruppen är att träffas och lära om olikheter så att det inte skapas fördomar. Vi har varit på läger med ungdomar från kyrkor och moskéer, och när ungdomarna umgås och lär känna varandra ökar förståelsen mellan dem. På lägren har vi till exempel haft kristna och muslimska ungdomar från Syrien som alla fått sina hem förstörda. De har fått möjlighet att förstå att alla som är inblandade i krig blir offer.⁴⁷

Svenska kyrkan i Örebro har också anställt en strateg för möten över gränser, Åsa Nausner. Hennes uppgift är att fördjupa och bredda religionsdialogen:

Personligen tror jag att alla som söker Gud har något gemensamt. Religionsdialogen kan förhoppningsvis hjälpa församlingarna att mer medvetet närma sig gränser som känns obekväma, att lämna de säkra områdena och våga möta människor av annan tro. Det är inte så farligt som många tror.⁴⁸

GÖTEBORG

Göteborgs interreligiösa råd bildades 2007 på initiativ av dåvarande biskopen Carl Axel Aurelius.⁴⁹ Alla religioner har välkomnats och olika riktningar inom kristendom och islam är representerade. Projekten har varit många genom åren, som den återkommande fotbollstävlingen mellan religiösa företrädare, Fotboll för fred. Det har handlat mycket om relationsbyggande över trossamfundsgränser och att utveckla samarbetet med Göteborgs

46 Örebro – *Mitt I livet* 3/2016 sidan 10.

47 Örebro – *Mitt I livet* 3/2016 sidan 11.

48 Örebro – *Mitt I livet* 3/2016 sidan 10.

49 <http://interreligiosacentret.se/om-radet/>

45 Aslihan Ekinci Kaba och Clara Sjöberg i Svenska kyrkan i Malmös tidning *Trovärdigt* 3/2016: https://issuu.com/trovardigt/docs/trov_rdigit_3_2016

stad. En studieresa till St Philips Centre i Leicester i England 2009 inspirerade rådet till att verka för vad som idag är Göteborgs interreligiösa center.

NORRKÖPING

I Norrköping finns det liksom i Örebro ett interreligiöst nätverk. Även det initierades av Svenska kyrkan, 2014. Diakonen Maria Bard, som är nätverkets samordnare och som kan ägna 25 procent av sin tjänst åt interreligiösa frågor, förklarar att det finns fördelar med just ett nätverk, det blir mindre statiskt. Och de gånger man träffas, ungefär två gånger per termin, är uppslutningen mycket god. Alla kommer. Trots spänningar i förhållandet till de muslimska samfundet kommer också de syrisk-ortodoxa. Tre sunnimuslimska, en shiamuslimsk och fyra syrisk-ortodoxa församlingar finns med i nätverket, bland flera andra. Också synagogan (invid redan 1858) finns representerad. Viljan att bidra till ett ännu bättre och tryggare Norrköping, till exempel genom att motverka våldsbejakande extremism, är stark. De personliga relationer som byggs upp betyder mycket. ”Svenska kyrkan är en brygga in i det svenska samhället”, säger en ung företrädare för en av de muslimska församlingarna. Brobyggare, eller relationsbyggare, är också hur Maria Bard vill beskriva sin och kyrkans roll. Många i Norrköping kommer från länder där myndigheter och stat inte går att lita på, men de kan lita på en troende människa. Troende behöver hjälpas åt. Maria Bard sammanfattar några lärdomar från arbetet i nätverket:

- Det som händer globalt påverkar oss lokalt.
- Med goda relationer förebygger vi konflikt och våld.
- Den religiösa identiteten är stark för den berättar något om mig som människa, mina värderingar och det som man vill bidra med till samhället.
- Alla vill vara med bara man frågar.

Våren 2016 fick hon ta emot kommunens hedersmedalj för sina insatser i det arbetet, med motiveringen: ”I en tid när religion splittrar och används som skäl för konflikt har Maria Bard som person och som diakon i Svenska kyrkan mer än någon annan verkat för interreligiös dialog”. Norrköping har för svenska medelstora städer en ovanligt rik och brokig religiös historia. Redan 1796 invigdes den första synagogan och flera av samhällets stöttepelare under 1800-talet tillhörde judiska familjer. I sitt tacktal sa hon som avslutning:

Vad har du gjort Norrköping? Jo, du har sett människan och du har frågat vad hon vill bidra med. Du har praktiserat religionsfrihet långt innan vi fick en religionsfrihetslag, 1951.

Här i Norrköping säger flera Norrköpingsbor – här är jag jude, här är jag muslim, här är jag kristen, här är jag bud-

dist. Och det är utifrån min identitet som troende, som jag vill bidra till att Norrköping är en bra plats att leva på.

INOMKYRKLIGA NÄTVERK

NÄTVERK FÖR ANSTÄLLDA OCH FÖRSAMLINGSAKTIVA

Nätverk för anställda och andra församlingsaktiva som arbetar med interreligiösa möten finns i flera stift. Linköpings och Strängnäs stift har ett gemensamt nätverk. Platsen för träffarna, som är en per termin, varierar. Nätverket har bland annat varit i Katrineholm och Örebro. Det erbjuder tillfällen för fortbildning och erfarenhetsutbyte. Det nätverk som finns i Uppsala stift varvar flykting- och religionsdialogfrågor som fokus för träffarna, sammanlagt fyra om året. 2016 var en av träffarna i form av en studiedag om texttolkning och reformtänkar i islam, med inbjudna muslimska föreläsare.

FRAMTIDEN BOR HOS OSS

Framtiden bor hos oss är ett nätverk av församlingar som verkar i mångfaldsmiljöer, ofta med en hög grad av social utsatthet och med låga tillhörighetsiffror för de svenskkyrkliga församlingarna, men där de samtidigt efterfrågas och har en förväntan på sig att vara i samhället.⁵⁰ När nätverket bildades år 2000 var endast församlingar i de tre storstädernas yttre stadsdelar medlemmar. Idag är också församlingar i Södertälje, Linköping, Norrköping och Trollhättan med, sammanlagt 25 församlingar eller distrikt.

Nätverkets sammankomster ger tillfälle att bearbeta och reflektera kring vad mångfaldsarbete, också interreligiöst sådant, innebär. Alla församlingar inom nätverket är på något sätt engagerade i religionsdialog eller interreligiösa samarbeten. Dagligen kommer det många personer som har en annan religiös tillhörighet än den kristna till församlingarnas verksamheter. Att muslimer kommer till gudstjänsterna är inte heller ovanligt.

Bland anställda och engagerade inom Framtiden bor hos oss finns stor erfarenhet och kompetens vad gäller att finnas i interreligiösa möten och dialoger, och det är inte minst i den dagliga verksamheten som de äger rum. Erfarenheterna inom nätverket visar både på goda relationer, och på spänningar som kan uppkomma i interreligiösa möten. Nätverket beskrivs ingående i den antropologiska studien *En bra plats att vara på*.⁵¹

50 <https://www.svenskakyrkan.se/framtidenborhososs>

51 Helgesson Kjellin, Kristina (2016): *En bra plats att vara på. En antropologisk studie av mångfaldsarbete och identitetsskapande inom Svenska kyrkan.*

Samfunden inom Sveriges interreligiösa råd turas om att vara värd för rådets möten. I september 2016 samlades några av representanterna, judar, kristna, muslimer, aleviter, buddhister och sikher, hos Svenska Bahaisamfundet i Spånga.

TFS: INTERRELIIGIÖS DIALOG BLAND UNGA

Projektet Tillsammans för Sverige, TFS, handlar om att pröva olika metoder för att bygga broar och motverka främlingsfientlighet, rasism och extremism, genom interreligiös och interkulturell dialog bland unga. Visionen är att Religion är en möjlighet – inte ett problem.⁵²

TFS började 2011 som ett samarbete mellan Fryshuset, Sofia församling i Stockholm och Förenade islamiska föreningar i Sverige. En präst och en imam anställdes för att på lika villkor arbeta med projektet. Dessutom handplockades unga ledare med kristen, muslimsk, judisk, hinduisk, sikhisk, buddhistisk och icke-religiös bakgrund.

Verksamheten finns vid Fryshuset i Stockholm, Göteborg och Malmö och på alla tre platser finns Svenska kyrkan med i arbetet. TFS samarbetar också med kommuner runt om i landet. Ett arbete för att etablera Tillsammans för Finland inleddes 2015.

TFS framhåller betydelsen av medvetenhet om de mänskliga rättigheterna, liksom om vilka normer man själv ingår i och vilka normer som riskerar att utestänga andra. TFS beskriver också tre element som grundläggande i arbetet för ett öppet samhälle med mångfald, nämligen att:

- Skapa en jämn makt- och resursfördelning i samhället.
- Förbättra förutsättningarna för kontakter och möten mellan människor med olika social, etnisk, religiös och kulturell bakgrund.
- Stärka självkänslan hos individer så att de ser sina möjligheter att bidra med det de kan.⁵³

En viktig metod har blivit ”storytelling”, att berätta sin livshistoria för andra. *Berättarbussen*, TFS minibuss, tar enkelt ett team med berättare ut till exempelvis skolor.

Som en utveckling av TFS kommer projektet Resurscenter för utvecklande av interreligiösa metoder och värdegrundsbaserat dialogarbete att startas vid Fryshuset under 2016. Det kommer att ha fem anställda med olika religiös bakgrund. Utbildningsprogram och metoder för skolor, socialtjänst och organisationer ska tas fram. Projektet räknar med att arbeta med minst 200 aktivt deltagande unga per år. Genom skolprogram och workshops i samfund, i ungdomsorganisationer och på fritidsgårdar räknar man med att nå minst 5 000 unga per år. Svenska kyrkan, Judiska församlingen, studieförbundet Ibn Rushd och Stadsmissionen finns med och stöttar och resurscentret får, liksom TFS, bidrag från Allmänna Arvsfonden.

⁵² <http://tillsammansforsverige.fryshuset.se/>

⁵³ Kjellsdotter Rydinger, Maria (2014): *Tro, hopp och fördom – religion som resurs i mötet med den andra*, sidan 45.

INTERNATIONELL NIVÅ

Ikön i Svenska teologiska institutets kapell som återger frambärandet av Jesus i templet (Lukas 2:22–40). En påminnelse om sambandet mellan den kristna bibelns båda delar och släktskapet mellan judisk och kristen tro. Symeon är insvept i den judiska bönemanteln.

Svenska kyrkan är en del av den världsvida kyrkan och en internationell aktör i utvecklingsarbetet. I dessa kontakter och sammanhang är interreligiösa perspektiv ofta närvarande på ett självklart sätt. Här följer en översikt av centrala verksamheter och samarbetsorgan på internationell nivå med fokus på interreligiöst arbete.

SVENSKA TEOLOGISKA INSTITUTET

Svenska teologiska institutet, STI, etablerades 1951 i Jerusalems västra, judiska del som ett forsknings- och studieinstitut. Bakgrunden till STI går att finna i det undervisningsarbete som dåvarande Svenska Israelmissionen, en missionsorganisation som verkade för att omvända judar till kristendomen, bedrev i Wien på 1930-talet. Det arbetet, som riktade sig både till missionärer och till kristna och judar, främst sekulära och judar som var gifta med kristna, avbröts när nazisterna tog makten i Österrike 1938.

I slutet av andra världskriget tog Svenska Israelmissionen initiativet till vad som skulle bli STI. Men till skillnad från verksamheten i Wien kom den i Jerusalem inte att vara evangeliserande. STI:s viktigaste uppgifter skulle vara att på plats lyssna och lära om främst judendomen och att representera svensk kyrklighet i Jerusalem. Sedan

etablerandet har Tabors hus, Beit Tavor, varit hem för STI. Tabors hus är byggt 1882 i tysk romantisk och arabisk stil och ansett som ett av de vackraste i Jerusalem.

Att inte satsa på evangelisation var till en början ingen självklarhet för initiativtagarna till STI, men erfarenheterna från Förintelsen ledde allt fler inom kyrkorna till att söka nya förhållningssätt till judar och judendomen. Istället för traditionell mission kom dialog, jämbördiga samtal, att präglade STI. Till dem som stöttade etablerandet av STI fanns Martin Buber, framträdande religiös tänkare, dialogfilosof och en av grundarna av Hebreiska universitetet.

STI:s inriktning kom att påverka också Svenska Israelmissionen och 1970 bytte organisationen namn till Riksorganisationen kyrkan och judendomen. Judisk-kristna relationer och STI blev 1975 en del av Svenska kyrkans missions arbete. I dag ingår STI i Svenska kyrkans internationella avdelning. Fokus är fortfarande på judendom och relationerna mellan kristna och judar, men allt mer har också möten med muslimer blivit en viktig del av verksamheten på STI, liksom kontakter med lokala kyrkor.

STI ger kortare och längre kurser inom religionsteologi, religionsdialog och religionsmöten. I kurserna ingår exkursioner och möten med människor från olika religi-

Biskopen i Luleå stift Hans Stiglund hjälper till att hålla i torahrullen åt rabbinen Levi Weiman-Kelman, synagogan Kol Ha Neshama i Jerusalem. Studiebesök anordnat av Svenska teologiska institutet under en prostresa 2016.

ösa traditioner och politiska grupper i området. Studenterna är teologistuderande och lärare, präster, förtroendevalda och andra medarbetare i Svenska kyrkan och samarbetspartners runt om i världen.

Även lokala grupper möts på STI. Många, både judar och palestinier, ser STI som en neutral och trygg plats. Förutom personal som är anställd på Svenska kyrkans nationella nivå finns det också lokalanställd personal som speglar den religiösa mångfalden i Jerusalem.

LUTHERSKA VÄRLDSFÖRBUNDET

Lutherska världsförbundet, LVF, är ett globalt samarbetsorgan för lutherska kyrkor.⁵⁴ LVF bildades i Lund 1947, har högkvarter i Genève i Schweiz och är en global gemenskap av 145 kyrkor som representerar mer än 74 miljoner kristna i nästan 100 länder. Svenska kyrkan är efter Mekane Yesuskyrkan i Etiopien den största medlemsskyrkan.

Interreligiösa perspektiv finns på ett självklart sätt med i LVF:s arbete, både i teologisk reflektion och i praktiskt, humanitärt arbete. Olika teologiska program och fokusområden som LVF har handlat om att föra samman religiösa ledare och teologer från olika trostraditioner. Ett sådant fokusområde, som LVF arbetar särskilt med 2014–2017, är det offentliga rummet (public space). Det handlar till exempel om hur religioner och det sekulära samhället, demokrati, frihet, jämlikhet och diskrimineringsfrågor förhåller sig till varandra. LVF, liksom kyrkornas globala nätverk ACT-alliansen, Action by Churches Together, som är en av världens största biståndsanslutningar, samarbetar också interreligiöst med andra trosbaserade humanitära organisationer, vilket är viktigt inte minst för att motverka misstänksamhet mellan olika religiösa grupper. LVF och Islamic Relief Worldwide undertecknade 2014 en avsiktsförklaring om samarbete när det gäller katastrofarbete. När en förödande jordbävning drabbade Nepal våren 2015 genomförde man en gemensam humanitär aktion för särskilt utsatta grupper som blivit hemlösa. LVF, ACT-alliansen och Islamic Relief samarbetar också i flyktingläger, bland annat i Jordanien och Kenya.

KYRKORNAS VÄRLDSRÅD

Kyrkornas världsråd, KV, bildades i Amsterdam 1948 och har liksom Lutherska världsrådet sitt administrativa center i Genève i Schweiz.⁵⁵ KV samlar i dag mer än 340 kyrkor och samfund från olika traditioner som representerar en halv miljard kristna i minst 110 länder.

KV:s vision är att leva ut kristen enhet, uppmärksamma hot mot mänskligheten och uppmuntra kyrkorna att ta bättre hand om skapelsen genom att värna om jorden och dess invånare. Ett av KV:s sex programområden är religionsdialog och samarbete. Det finns en ansenlig bredd i de interreligiösa initiativen. Några exempel från senaste året:

- Interreligiös bönefrukost på temat AIDS-bekämpning vid FN:s generalförsamling i New York i september 2016, för att stärka samarbetet mellan trosbaserade organisationer, regeringar och FN.
- Stöttandet, tillsammans med Royal Aal Al-Bayt Institute for Islamic Thought i Jordanien, av ett kristet-muslimskt dialogcenter i Kaduna i Nigeria, The International Centre for Inter-Faith Peace and Harmony. Centret invigdes i augusti 2016.
- Internationell interreligiös satsning i november 2015 tillsammans med bland andra Islamic Relief för att lyfta frågan om flickors och unga kvinnors rätt till undervisning under den internationella kampanjen 16 dagar av aktivism mot könsbaserat våld.

KV:s sjuåriga satsning Pilgrimsvandring för rättvisa och fred, som lanserades vid generalförsamlingen i Busan i Sydkorea 2013 har också fokus på kristen identitet i en mångreligiös värld.

KV publicerar också många skrifter och dokument som tar upp interreligiösa frågor och som kan vägleda medlemskyrkor i deras arbete.⁵⁶

SAMARBETE MED PARTNERS

Svenska kyrkan stöder också många partners runt om i världen som är engagerade i interreligiösa sammanhang. Ett exempel är Church of Pakistan, som trots stor utsatthet för våld och förföljelser ser religionsdialog och solidaritet över religionsgränser som något helt självklart och nödvändigt.

Ett annat exempel är Procmura, Program for Christian Muslim Relations in Africa, som har sitt huvudkontor i Nairobi i Kenya.⁵⁷ Procmura grundades 1959 och är den äldsta interreligiösa organisationen i Afrika. Den verkar i flera länder, runt om på kontinenten. Förutom freds- och konfliktfrågor är kvinnors – sedan 1970 – och ungdomars situation prioriterade fokusområden.

54 www.lutheranworld.org/

55 www.oikoumene.org/en/press-centre/news-in-other-languages/svenska

56 www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/interreligious-dialogue-and-cooperation

57 www.procmura-prica.org/en/

AVSLUTANDE REFLEKTION

Interreligiösa frågor och sammanhang är inte ett specialintresse för några få, utan ett av vår tids viktigaste områden, med avgörande betydelse för vår förmåga att leva tillsammans och bidra till fredlig utveckling. Fler människor befinner sig på flykt idag än efter andra världskriget. Detta ger nya förutsättningar för möten mellan människor med olika bakgrunder på fler platser än tidigare.

Samtidigt blir allt fler gränshinder resta runt och inom Europa. Politiska rörelser som utmanar respekten för mänskliga rättigheter och som tills nyligen bara varit marginalfenomen får allt större inflytande, i allt fler länder. Religion utnyttjas för att ställa ”vi” mot ”dem”. Polariseringen ökar.

Svenska kyrkan är en viktig aktör i religionsdialogen i Sverige och i de internationella sammanhang där vi medverkar. Vi är en rikstäckande organisation med lokaler och personal över hela landet. Vi är en miljö där religiösa frågeställningar kan komma till ytan på ett naturligt sätt. Vi har många medlemmar som är engagerade för medmänsklighet och respekten för alla människors unika värde.

Kartläggningen innehåller exempel på vad som sker i Svenska kyrkan samt i organisationer och på platser där Svenska kyrkan är engagerad. I en del fall har arbetet pågått länge, i andra är det nystartad verksamhet. Vilka framgångsfaktorer kan vi se? Vilka risker?

RELATIONERNAS BETYDELSE

Återkommande i de exempel där de interreligiösa kontakterna och det interreligiösa samarbetet är framgångsrikt är relationernas betydelse: att det också byggs vänskap och förtroendefulla relationer. Att man lär känna varan-

dra, inte bara vid ett sammanträdesbord.⁵⁸ Att det sociala också får plats, delandet av livets glädje- och sorgemöten. Att man delar lokalt liv tillsammans och förstår vad som är angelägna frågor för den andre. Detta är kanske inte minst viktigt när boendesegregationen är stark på många platser i landet och man inte alltid delar vardagsliv med varandra utanför de interreligiösa sammanhang man är engagerad i. De socioekonomiska villkoren kan skilja sig mycket åt mellan deltagare från olika trossamfund.⁵⁹

MEDVETENHET OM OBALANS I RESURSER

Svenska kyrkan har möjlighet att ställa tjänster eller del av tjänst till förfogande i det interreligiösa arbetet. Moskéer och islamska föreningar har sällan fler än en, om ens det, anställd. Imamen måste kanske ta ledigt från ett annat jobb för att kunna delta. Detta är en obalans som det är viktigt att ta hänsyn till. En medvetenhet om olikheter i utbildning i religiösa frågor och tillgång till svenska språket behövs också.

⁵⁸ Av respondenterna i Mångfaldsbarometern 2016 (basen är Sveriges befolkning 18–75 år) uppger 84 procent att de aldrig eller mer sällan än månadsvis umgås med människor från Afrika. Andelen som anger att de aldrig eller mer sällan än månadsvis umgås med människor från Asien eller Mellanöstern är 76 respektive 71 procent. Endast fem procent uppger att de dagligen umgås med människor från Afrika. Sju respektive nio procent uppger att de dagligen umgås med människor från Asien eller Mellanöstern. Mångfaldsbarometern är en forskningsstudie som årligen kartlägger attityder till etnisk mångfald i Sverige. www.hig.se/download/18.62385c32157bod73e-1d43374/1477339901857/H%C3%B6gskolan+i+G%C3%A4vle_M%C3%A5ngfaldsbarometern+2016_.pdf

⁵⁹ Exempelvis levde 2013 nära 35 procent av alla barn till sammanboende utrikesfödda föräldrar i ett hushåll med ekonomisk utsatthet. Motsvarande siffra för barn till sammanboende svenskfödda föräldrar var två procent. www.raddabarnen.se/Documents/vad-vi-gor/Barnfattigdom/rb_barnfattigdom_2015_webb_l.pdf

FÖRTROGENHET MED ORTEN

God kännedom om och förtrogenhet med den ort där man verkar, också med dess historia, är av stor betydelse. Det är bra att hitta fram till en gemensam berättelse om hur det har varit och hur vi vill att det ska vara. Omedvetna normer och attityder som spelar roll i lokalsamhället kan sättas in i ett nytt sammanhang. En del kan behöva benämnas och förändras för att inte utgöra hinder för det interreligiösa arbetet. God lokal förankring stärker också trovärdigheten utåt i arbetet.

HÅRDNANDE SAMHÄLLSKLIMAT

Det finns ett hårdnande samhällsklimat och en hårdnande retorik som märks inte minst i sociala medier i frågor som rör andra religioner och religionsmöten. Att möta hat och hot utsätter människor för påfrestningar som kan vara svåra att bära. Riskerna finns att det breder ut sig en försiktighet för att inte bli utsatt för detta, samtidigt som det kanske är mer nödvändigt än någonsin att verka för öppenhet och respekt människor emellan, inte minst över religionsgränser. Det är därför viktigt med olika former av stöd om någon blir utsatt för detta. Ingen ska behöva möta hatet och hoten ensam. De flesta som arbetar med interreligiösa frågor drabbas inte av detta, men det bör finnas en beredskap om så sker.

MÖTE MED MÄNNISKOR I UTSATTHET

Det är viktigt att ha med som en förutsättning att interreligiösa möten ofta innebär att möta medmänniskor som lever i utsatthet. Att de som kommer hit får känna stöd och uppleva solidaritet är av stor betydelse. Både personliga och kollektiva trauman är vanliga, trauman som kan

ha sin orsak både nära och långt tillbaks i tiden.⁶⁰ Muslimer och judar liksom kristna och andra religiösa minoriteter med ursprung i Mellanöstern upplever ofta rädsla, en rädsla som det för den som tillhör det svenska majoritetssamhället kan vara svårt att sätta sig in i. Medvetenhet om hatbrottens utbredning är också viktig att ha med i det interreligiösa sammanhanget.⁶¹ Inte sällan upplever man också att polis och andra myndigheter inte tar oron och rädslan på allvar. Samma gäller när man drabbas av diskriminering på grund av sin hudfärg eller religiösa eller etniska bakgrund. Det är då, i det påtagliga stödet, i solidariteten, som förtroendet växer och dialogen blir på riktigt.

60 När det gäller i tid mer näraliggande trauman, som trauman från krigsupplevelser, svåra och långa flyktvägar och osäkerhet om framtiden visar en studie av den tyska Bundespsychotherapeutenkammer att nära hälften, mellan 40 och 50 procent, av flyktingar som anlände till Tyskland 2015 led av posttraumatisk stressyndrom, PTSD. Det kan ge en indikation om hälsoläget också för människor som under de senaste åren flytt till Sverige. <http://www.bptk.de/aktuell/einzelseite/artikel/mindestens-d.html>

61 Enligt Nationella trygghetsundersökningen 2015 utsattes uppskattningsvis 107 000 personer i åldrarna 16–79 för 190 000 främlingsfientliga hatbrott år 2014. Uppskattningsvis 37 000 personer utsattes för 61 000 antireligiösa hatbrott och 17 000 personer utsattes för 25 000 homofobiska hatbrott. Endast en minoritet av hatbrotten polisanmäls. Bland de antireligiösa hatbrotten identifierades år 2015 cirka 560 anmälningar med islamofobiska motiv, 390 anmälningar med kristofobiska motiv och 290 anmälningar med antisemitiska motiv. www.bra.se/download/18.3c6dfe1e15691e1603eb65e3/1474958157817/2016_15_Hatbrott_2015.pdf

MATERIAL

SVENSKA KYRKAN OCH SVENSKA KYRKANS UNGA

För information om beställning av publikationer från Svenska kyrkan och Svenska Kyrkans Unga: www.svenskakyrkan.se/publikationer

Behold I make all things new. What do the sacred text of Judaism, Christianity and Islam really say in regard to human sexuality? (2016) Teologiska perspektiv på mänsklig sexualitet med fokus på judendomen, kristendomen och islam. Utgångspunkten i författarnas berättelser är att sexualiteten är en integrerad del av att vara människa och att människan är skapad till Guds avbild, vilket visar att Gud är en nådens, kärlekens och medkänslans Gud. Förhoppningen med antologin är att den ska visa på att det finns olika sätt att tolka de heliga texterna, som runt om i världen ofta används som ursäkt för att förfölja och fördöma exempelvis homosexuella.

De kyrkliga handlingarna i mångkulturell kontext. Ett brev från Svenska kyrkans biskopar (2012). Ett biskopsbrev om hur företrädare för Svenska kyrkan kan vara förankrade i vår identitet och öppna i mötena med människor i en mångreligiös situation. Finns att ladda ner på www.svenskakyrkan.se/biskopsmotet

Gud är större. Ett material om tro, hbt och sånt (2011). Texter, berättelser och övningar för studiecirkel som kan hjälpa till att svara på olika funderingar kring religion, hbt och normer. Främst kristna men också judiska och muslimska perspektiv. Finns att ladda ner på <http://svenskakyrkansunga.se/fordjupning/material/gud-ar-storre/>

Guds vägar. Judendom och kristendom – ett inomkyrkligt samtalsdokument (2001). Antogs av kyrkomötet 2001. Guds vägar vill visa att det går att lära av det förflutna och innebär en förpliktelse att inte fortsättningsvis uttrycka sig nedlåtande om judisk tro och judiskt liv. Dokumentet slår fast att: ”Tron på det nya förbundet och dess löften inbegriper inte slutsatsen att Gud upphävt förbundet med det judiska folket”. Även på engelska som Ways of God. Finns att ladda ner på www1.svenskakyrkan.se/internationelltarbete/guds-vagar---ett-inomkyrkligt-samtalsdokument

Muslimska grannar. Svenska kyrkan möter islam (1997). Publicerades inom Svenska kyrkans islamprojekt. Innehåller övergripande kunskap om islam, artiklar om familj- och kvinnoösyn, intervjuer med synpunkter på och erfarenheter från pastoralt arbete med mera. Finns att ladda ner på www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=927982

Möten med islam (2011). En lättillgänglig och pedagogisk introduktion till islam. Finns att ladda ner på www.svenskakyrkan.se/publikationer

Sann mot sig själv – öppen mot andra. Samtal om religionsteologi i Svenska kyrkan (2012). Framtagen av Svenska kyrkans teologiska kommitté och avsedd för samtal och reflektion. Innehåller även studiehandledning med samtalsfrågor. I förordet skriver Antje Jackelén: ”Det är Teologiska kommitténs förhoppning att denna bok fyller minst två uppgifter: att hjälpa kristna människor att hitta genuina uttryck för sin tro – genom att ha kunskap nog för att ständigt på nytt kunna erövra kärleken och viljan till beröring, även när nästan känns främmande – och att ge människor av annan tro möjlighet att se hur en

kristen kyrka tänker kring andra religioner. Då finns goda möjligheter att denna bok bidrar till många fruktbara möten och inspirerar till gemensam handling”. Finns att ladda ner på www.svenskakyrkan.se/publikationer

Samtal om religionsteologi (2001). Missionärer, församlingspräster och akademiker delar med sig av erfarenheter och insikter från religionsmöten och reflektioner kring religiös mångfald. Skriften är tänkt som ett underlag för samtal och reflektion i Svenska kyrkan och ekumeniskt.

Svenska teologiska institutet. En berättelse från Wien till Jerusalem (2015). Svenska teologiska institutets historia berättad av Håkan Bengtsson, direktor 2004-2011.

Uppsala Interfaith Climate Manifesto 2008 (2008). Upprop för att uppmärksamma och motverka den globala uppvärmningen. Från det internationella och interreligiösa klimatmötet i Uppsala.

KYRKORNAS VÄRLDSRÅD, KV (WORLD COUNCIL OF CHURCHES, WCC)

En omfattande samling uttalanden, dokument och andra publikationer inom Kyrkornas världsråds program för interreligiös dialog och interreligiöst samarbete finns på www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/interreligious-dialogue-and-cooperation

LUTHERSKA VÄLDSFÖRBUNDET, LVF (LUTHERAN WORLD FEDERATION, LWF)

Resursmaterial för interreligiösa frågor från Lutherska världsförbundet finns tillgängligt på www.lutheranworld.org/resources

NÄMNDEN FÖR STATLIGT STÖD TILL TROSSAMFUND, SST

SST:s riktiga utbud av material, bland annat dess skriftserie Religion och trossamfund, finns listad på www.sst.a.se/material.4.3e8d58c211f8378233080009336.html. De flesta publikationer kan laddas ner.

SAMARBETSRADET FÖR JUDAR OCH KRISTNA

I vår tid – En ny relation mellan judar och kristna (2013). Skrift som presenterar grundläggande dokument i dialogen judar-kristna från Seeligsbergspunkterna 1947 till Tid för förnyelse från 2009. Information om beställning finns på http://samarbetsradet.se/?page_id=117

SVERIGES INTERRELIGIÖSA RÅD, SIR

Material som skriften Religion, religionsfrihet och trossamfund i Sverige (2016; översatt till engelska, arabiska, tigrinja och persiska/dari) och filmer finns på <http://interreligiosaradet.se/press/>

SVERIGES KRISTNA RÅD, SKR

För information om beställning av Sveriges kristna råds produkter: www.skr.org/butik

Kan vi be tillsammans? Ett ekumeniskt studiematerial om bön i mångreligiös kontext (2007). Kan judar, kristna och muslimer be tillsammans? Är det möjligt rent teologiskt? Och hur ber man i så fall? Skriften är ett underlag för både reflektion och handling i konkreta situationer och innehåller material från olika internationella ekumeniska sammanhang.

Kristna i mötet med människor av annan tro (2013). Häftet innehåller tio punkter som kan vara en hjälp för kristna som deltar i interreligiösa samtal. Exempel på punkter är självkritik, lyssnande och jämlikhet och makt.

Religionsmöte. Ekumeniska dokument (2006). Skriften innehåller en sammanställning av internationella ekumeniska dokument. I skriften presenteras också en teologisk grundhållning för hur man kan se på människor av annan tro. Dessutom ges råd och anvisningar för det konkreta mötet med troende från andra religioner. Ett särskilt avsnitt handlar om femton saker som kristna bör veta om islam.

Äktenskap där religioner möts (2011). Om äktenskap där makarna hör till olika religioner. Tonvikten i boken ligger på de pastorala frågorna. Ett kapitel tar upp konkreta exempel på hur par som tillhör olika religioner lever i Sverige och hur de funnit lösningar på olika utmaningar.

TILLSAMMANS FÖR SVERIGE, TFS

Resurser som texter, filmer och podradio finns på <http://tillsammansforsverige.fryshuset.se>

ÖVRIGA PUBLIKATIONER

Egnell, Helene (2006): *Other Voices. A Study of Christian Feminist Approaches to Religious Plurality East and West*. Uppsala: Studia Missionalia Svecana C. Doktorsavhandling i missionsvetenskap som visar på hur feministteologi och praktisk feministisk religionsdialog kan bidra till den bredare interreligiösa dialogen och religionsstologin. Helene Egnell är stiftsadjunkt vid Centrum för religionsdialog i Stockholm.

Helgesson Kjellin, Kristina (2016): *En bra plats att vara på. En antropologisk studie av mångfaldsarbete och identitetsskapande inom Svenska kyrkan*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag. Antropologisk studie som beskriver och analyserar praktiskt och reflekterande mångfaldsarbete som äger rum bland anställda och ideellt engagerade inom nätverket Framtiden bor hos oss.

Jackelén, Antje (2016): *Gud är större*. Lund: Arcus förlag. Ny, utvidgad upplaga av herdabrevet till Lunds stift 2011. Tar bland annat upp dagens ökade polarisering med politisk och religiös radikaliserings och terrorhot, liksom initiativ till religionsdialog och interreligiösa möten.

Kjellsdotter Rydinger, Maria (2014): *Tro, hopp och fördom – religion som resurs i mötet med den andra*. Stockholm: Proprius förlag. Berättar om projektet Tillsammans för Sverige, reflekterar över samhällsklimatet när det gäller religion och religionsmöten och ger en inblick i olika arbetsprocesser där unga och ledare brottas med egna och andras fördomar. Boken ger också handfasta råd och exempel på metoder och övningar som används i projektet.

Myrelid, Pernilla och Wingate, Andrew, red. (2016): *Why Interfaith? Stories, Reflections and Challenges From Recent Engagements in Northern Europe*. London: Darton, Longman and Todd. Boken är en antologi med berättelser från interreligiöst arbete från Sverige, övriga Norden, Storbritannien och Irland. Ärkebiskop Antje Jackelén skriver i förordet: ”I denna bok får vi ta del av många inspirerande exempel på hur människor av olika tro möts för att ta itu med utmaningarna i våra liv och i vår värld. Dessa exempel och reflektioner övertygar oss ännu mer att det interreligiösa arbetet är en central del av kyrkans uppgift idag”. *Why Interfaith* kommer på svenska i november 2016 på bokförlaget Artos & Norma med titeln *Våga Möta. Kyrkans kallelse i ett mångreligiöst Europa*.

BILAGA: INTERRELIGIÖSA INITIATIV MED KONTAKT- UPPGIFTER, SAMMANSTÄLLT AV SAMORDNAREN VID SVERIGES INTERRELIGIÖSA RÅD (MARS 2016)

Abrahams barn

Sigtuna
www.abrahamsbarn.se

Agora Malmö

www.agoramalmo.se

Botkyrka interreligiösa råd Centrum för religionsdialog

Stockholm
[www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift/
default.aspx?id=1226402](http://www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift/default.aspx?id=1226402)

Coexist

Malmö
Facebookgrupp

Dialog Slussen

Malmö, Göteborg och Stockholm
www.dialogslussen.se

Eskilstuna interreligiösa nätverk

interreligiost.eskilstuna.se

Gud har 99 namn

Västra Götaland
www.gudhar99namn.se

Guds Hus

Fisksätra
www.gudshus.se

Guds Hus Vänförening

Fisksätra
www.gudshusvan.se

Göteborgs interreligiösa center

Göteborg
www.interreligiosacentret.se

Interreligiöst Fredsforum

Stockholm
Facebookgrupp

Kommissionen för interreligiös dialog

Stockholm
www.interrel.se

Nätverket interreligiöst arbete

Norrköping
www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1226402

Open skåne

www.openskane.se

Skövde interreligiösa råd

Skövde

Sveriges interreligiösa fredsråd

Riks
www.religionsfred.nu

Sveriges interreligiösa råd

Riks
www.interreligiosaradet.se

Tillsammans för Sverige

Stockholm, Göteborg, Malmö
www.tillsammansforsverige.fryshuset.se

Vägra hata!

Riks
www.vagrahata.se

Västerås interreligiösa råd

Västerås

Örebro interreligiösa råd

Örebro
www.orebro.se/39926.html

Svenska kyrkans samordnare för interreligiösa frågor

Kyrkokansliet, Uppsala
Peter Lööv Roos
peter.loov.roos@svenskakyrkan.se

Faith.to.faith

Falköping
Facebookgrupp

PRODUKTIONSFAKTA

TEXT: Kyrkokansliet

BILD: Peter Lööv Roos/Svenska kyrkans bildbank Ikon

PRODUKTION: Ineko AB

ARTIKELNUMMER: SKI6327